

Vak Tutorial Conditionele Zinnen
Docent Ronny Boogaart
Student Barend Beekhuizen
 s0404454
Datum v.080728

Afhankelijke V1-constructies in het Nederlands

Een verkenning

1 Inleiding

In dit paper probeer ik in grote lijnen een deel van het Nederlandse taalsysteem in kaart te brengen dat tot dusver relatief weinig aandacht heeft gekregen, namelijk de afhankelijke V1-zin. Afhankelijke V1-zinnen zijn *onzelfstandige* zinnen waarin het finiete werkwoord op *positie één* (P1) van de zin staat. Enkele voorbeelden (met de afhankelijke V1-zin onderstreept) zijn¹:

- (1) Dronk in 1990 16 procent van de 16 en 17-jarige jongens zes glazen in de week of meer, nu haalt bijna eenderde van de jongens dit aantal .
- (2) Zing je een ballet, denkt men dat je niets anders kunt.
- (3) Rouwen kinderen niet, dan ontstaan wantrouwen, woede en concentratiestoornis.
- (4) Er moet nog meer worden gedaan om de weg aan het zicht en gehoor te onttrekken wil de Kamer instemmen met de snelweg.

Het zal direct opvallen dat we hier met een vrij divers zinstype te maken hebben. De functies van de bovenstaande afhankelijke V1-zinnen lopen nogal uiteen: we zien een contrastieve bijzin (1), een bijzin die ergernis lijkt uit te drukken (2), een conditionele bijzin (3) en een doelaanduidende zin (4).

Het vormelijke element dat deze zinnen bindt, is te splitsen in twee delen: de *afhankelijkheid* van de zin, dat op haar beurt weer een cluster van eigenschappen is, en het *zinsinitiele finiete werkwoord*. Naar de functionele eigenschappen van deze

¹ Alle voorbeeldzinnen komen uit het Twente Nieuwscorpus (TwNC), tenzij anders aangegeven. De samenstelling van dit corpus bespreek ik in sectie 1.4

elementen is veel onderzoek gedaan. Deze perspectieven zal ik dan ook meenemen in dit paper en proberen te combineren bij de bespreking van de diverse types.

Uit het willen toekennen van een functie aan een vormelijk patroon blijkt al dat ik uitga van een visie op taal die inhoudt dat formele elementen, zoals *onderschikking* en *werkwoordspositie* de vormkant of betekenaar van symbolen zijn. Wat de precieze functiekant van deze symbolen is, is een vraag die onder meer door vergelijking met andere symbolen (bv. andere werkwoordsposities, zinnen met meer of juist minder onderschikking van de bijzin) beantwoord kan worden. Voor bepaalde aspecten van onderschikking en voor het werkwoordsinitieële zinstype is dit al gebeurd, maar voor de combinatie van deze eigenschappen nog niet.

Bij deze symbolische benadering van syntaxis sluit de overtuiging aan dat de set eigenschappen van de leden of tokens van een symbooltype niet categoriaal (in de Aristotelische zin des woords) zijn, maar gradueel en gevormd in het gebruik van de taal. Dit wil zeggen dat we centralere en minder centrale leden vinden binnen een categorie, en dat de oorzaak hiervan in de frequentie van bepaalde vormelijke en functionele eigenschappen van de constructies ligt. Mijn motivatie voor dit standpunt zet ik in sectie 1.3 uiteen.

Met behulp van bovenstaande theorieën zal ik de afhankelijke V1-zinnen in kaart brengen en beschrijven. Deze beschrijving is grofmazig en dient vooral als uitgangspunt voor verder onderzoek. De noodzaak van deze beschrijving ligt in het feit dat dit gebied van het Nederlandse taalsysteem vooralsnog nog niet systematisch is beschreven. Een blik op de elektronische ANS, versie 1.2, paragraaf 21·2·3·2, leert datfisher's exact exactoid de functionele types die in dit paper aan bod komen vrij beperkt beschreven worden, als ze überhaupt al genoemd zijn (doelaanduidende types, als in (4), ontbreken bijvoorbeeld). Dit paper vormt de aanzet tot een aanvulling op deze lacune.

1.1 Woordvolgorde als symbool

Het Nederlands kent drie belangrijke woordvolgordepatronen: V2, V1 en V_{LAAT}. Bij V2 is het verbogen werkwoord de tweede constituent in de zin, bij V1 de eerste en bij V_{LAAT}, de zogenaamde 'bijzinsvolgorde', kunnen er meerdere constituenten voor het verbogen werkwoord komen.

In functionele benaderingen wordt aan de verschillende woordvolgordepatronen een verschillende functie toegekend. Vooral V1-zinnen hebben in het functionele kader veel aandacht gekregen (Daalder 1983, van der Horst 1995, Diessel 1997). In deze analyses wordt gesteld dat de *vorm* 'verbogen werkwoord op de eerste zinspositie' een *betekenis*, of een *functie* heeft. Werkwoordspositie is dan een symbool.

Zinnen met het V1-patroon komen voor in diverse vormen:

(5)	Komt Jan vanmiddag?	Ja/nee vraag
	Kwam Jan maar!	Verzuhting
	Komt een man bij de dokter...	In anekdotische verhalen, moppen
	Kom jij maar even mee!	Zwakker bevel
	Kom mee!	Bevel

geconstrueerde voorbeelden

Bovenstaande zinnen hebben aan de formele kant het V1-patroon gemeen, maar het is nog niet zo gemakkelijk een gemeenschappelijke functie aan dat V1-patroon in deze zinnen toe te schrijven. We zien verschillende taalhandelingen, die op het eerste gezicht weinig of niets met elkaar te maken hebben. Toch menen functionalisten als Daalder, Diessel en van der Horst dat de diverse functies iets gemeenschappelijks hebben.

Een belangrijke notie binnen hun besprekingen is de assertie, oftewel het stellen van een inhoud of propositie. Binnen de taalhandelingsleer (bv. Searle 1969) wordt vaak aan de illocutionaire act 'asserteren' een primaire status toegekend: de andere taalhandelingen zijn er van afgeleid. Een *verzoek* is dan bijvoorbeeld het *asserteren* van het verlangen dat de hoorder iets doet. Hoewel ik niet zal ingaan op de vraag of deze status voor de assertie gerechtvaardigd is, is het belangrijk te onthouden dat de drie auteurs die het V1-patroon bespreken, deze traditie meenemen bij hun analyse van de functie van dit patroon: ook zij zien de assertie als een centrale, 'ongemerkte' taalhandeling.

Daalder (1983) zoekt naar de grootste gemene deler van de drie woordvolgordepatronen. Volgens haar kan aan het V2-patroon geen betekenis worden toegekend: naast asserties kunnen er immers ook vraagwoordvragen, subjunctieven, V2-zinnen met vragende intonatie en bijzinnen met *al* mee worden

uitgedrukt. De andere twee patronen zijn volgens Daalder (1983: 68) deiktische markeerders. Met 'deiktisch' bedoelt Daalder hier dat er de informatie van het predikaat zich op een bepaalde manier tot de gesprekssituatie, haar gesprekspartners en hun gemeenschappelijke kennis² verhoudt. Het V1- en het V_{LAAT}-patroon markeren dan dat er aandacht moet worden geschonken aan deze verhouding. Bij het V2-patroon is de verhouding 'ongemarkeerd'. De spreker markeert et dit patroon niets over de verhouding tussen de inhoud van de zin en de gedeelde kennis in de Ground.

V_{LAAT} markeert dan dat de inhoud van de zin *kenbaar* is. De spreker verwacht dat de hoorder de inhoud zonder veel moeite aan zijn huidige kennis van standen van zaken kan relateren. Dit is volgens Daalder de reden dat dit patroon het bijzinspatroon is. V1, daarentegen, signaleert *deiktische spanning*. De spreker gebruikt dit patroon om aan de hoorder aan te geven dat er een discrepantie is tussen de combinatie van betekenis van de zinsdelen in de propositie en de kennis van standen van zaken die de spreker op dat moment heeft (Daalder 1983: 65). De precieze aard van de discrepantie wordt echter niet met het V1-patroon zelf gesignaleerd: hiervoor zijn andere taalelementen nodig, zoals intonatie en partikels. De hoorder krijgt met de V1-volgorde slechts het signaal dat hij op de discrepantie moet letten.

Volgens van der Horst (1995: 151-163) is de plaatsing van de persoonsvorm een symbool dat de mate van aandacht voor de attitudinele verhouding van de spreker tot het predikaat uitdrukt. Dit wil zeggen dat de spreker signaleert dat zij wil dat de hoorder een bepaalde mate van aandacht schenkt aan de illocutionaire of modale status van het predikaat, of simpeler: aan de aard van de taalhandeling die de spreker probeert uit te voeren.

Met het V2-patroon geeft de spreker aan dat zij niet meer dan de gebruikelijke aandacht voor haar attitudinele verhouding tot het predikaat vraagt. Merk op dat de assertie het minst aandacht vraagt en dus, volgens van der Horst de 'ongemarkeerde' optie is. Met V_{LAAT} wordt een minder dan gewone aandacht voor het predikaat uitgedrukt: de spreker signaleert dat zij haar verhouding tot het predikaat niet het centrale aspect van haar boodschap acht. Door middel van het V1-patroon signaleert de spreker juist een meer dan gewone aandacht voor haar betrokkenheid bij het

² Omdat fenomenen als 'gedeelte kennis', 'gesprekssituatie' en 'de gesprekspartners' gemeenschappelijk hebben dat zij elementen van de *Ground* (het deiktische centrum van de talige interactie), zal ik voortaan deze term gebruiken.

predikaat. De spreker lijkt te willen zeggen: 'let op: mijn verhouding tot dit predikaat is bijzonder en verdient bovengemiddeld veel aandacht.' Hierom worden, volgens van der Horst, niet-assertieve taalhandelingen zo vaak uitgedrukt met werkwoordsinitiële zinnen.

Hoewel Diessels (1997) bespreking van werkwoordsinitiële zinnen over het Duits gaat, kunnen al zijn stellingen ook op het Nederlands worden toegepast: de woordvolgordes komen in deze twee talen in ruwweg dezelfde functies voor. Diessel volgt een constructionele benadering (zie ook sectie 1.3 van dit paper) en vraagt zich af of er een algemene V1-constructie is waarvan alle verschillende zinstypes als hiërarchisch lagere constructies de vorm en betekenis erven.

Volgens hem is de functie van deze abstracte constructie wel negatief, in tegenstelling tot wat Daalder en van der Horst menen. V1 signaleert dat de illocutionaire kracht van de uiting niet-assertief is, en dat de richting van de *fit* (cf. Searle 1979) niet woorden-naar-wereld ('no word to world matching') is. De negatieve aard van deze functie rechtvaardigt Diessel door te stellen dat de V1-constructie een complement is van de belangrijkere of centralere V2-constructie. De V2-constructie drukt dan prototypisch een assertieve, woorden-naar-wereld taalhandeling uit. Voor gevallen die te ver van dit prototype afwijken is er dan de V1-constructie, die een vergaarbak is voor allerhande niet-assertieve taalhandelingen en die haar bestaansrecht dankt aan het bestaan van de V2-constructie.

De verschillende auteurs zien het V1-patroon dus als een symbool. Wat de auteurs zich niet afvragen, is of het V1-patroon op zichzelf echt een symbool is. Als het vorm-betekenispaar³

- (6) [V1-zin | “deiktische spanning” of “bovengemiddelde aandacht voor de attitudele verhouding van de spreker tot het predikaat” of “niet-assertief & fit=niet woorden-naar-wereld”]

³ De weergaveconventie van de hier beschreven constructies is als volgt: de buitenste vierkante haken geven aan dat het om een symbool gaat. Haken daarbinnen geven de grenzen van zinnen aan. Eerst beschrijf ik de vorm, na de verticale streep volgt de betekenis. Aan de vormkant duidt een schuingedrukt element aan dat het om gefixeerd lexicaal materiaal gaat. De volgorde van de elementen is gefixeerd, tenzij anders aangegeven. Drie puntjes betekent dat er een open positie is voor diverse elementen. Een dikgedrukt element wijst erop dat alleen dat gedeelte besproken wordt aan de betekenis kant. In de ditransitiefconstructie, bijvoorbeeld zou [NP_i VP **NP_{ii}** NP_{iii} | 'ontvanger'] betekenen dat een NP (nummer ii) de semantische functie heeft de ontvanger uit te drukken. Aan beide kanten geven gekrulde haakjes aan dat er meerdere opties zijn. De opties worden dan onderscheiden met komma's, of met het woord *of*.

echt een symbool is, moet het door sprekers bij de productie en door de hoorders bij het begrijpen van de zin gebruikt worden. Het is nog maar de vraag of dat gebeurt. Onderzoek naar categorisatie van taalelementen (voor syntaxis, zie o.a. Bybee 2006) leert dat een abstractie alleen nodig is als er geregeld nieuwe leden bij (kunnen) komen, dus als een symbolische operatie productief is. En juist deze productiviteit ontbreekt grotendeels: er worden weinig nieuwe V1-patronen gevormd op basis van het abstracte patroon.

Voor vermoedelijk recentelijk ontstane types, zoals de V1-zin in (2) (cf. van der Horst 1995), of de conditionele imperatief (*Hang de was buiten en het gaat regenen*, cf. Boogaart en Trnavac 2004, Fortuin en Boogaart te verschijnen), kunnen we ook stellen dat ze uitbreidingen van hiërarchisch lagere types (vermoedelijk de conditionele V1-zin resp. de 'vrije' imperatief) zijn. Er is net zoveel, zo niet meer, voor te zeggen dat een patroon op het lagere niveau (zoals dat van de imperatief) wordt uitgebreid. Zolang de relatie tussen syntactische symbolen en productiviteit nog niet precies is uitgezocht, kunnen we geen oordeel over deze afleidings- en ervingsrelaties vellen.

De vraag of het zeer abstracte V1-patroon wordt gebruikt bij de (nieuw-)vorming van bepaalde zinnen, kan dus niet zo gemakkelijk beantwoord worden. Dit voorbehoud is theoretisch uiteraard zeer relevant, maar in dit paper zal ik hier niet dieper op ingaan. De V1-constructies die hier aan bod zullen komen probeer ik te relateren aan de gehypothetiseerde abstracte betekenissen bij het gehypothetiseerde V1-symbool. Een bespreking van de psychologische realiteit hiervan valt buiten het bereik van dit paper.

1.2 Afhankelijkheid als iconisch gegrond symbool

In traditionele grammatica's worden er twee noties gebruikt om de afhankelijkheid van twee zinnen tot elkaar te beschrijven: onderschikking (subordinatie) en nevenschikking (coördinatie). In het eerste geval is een zin herkenbaar als een constituent binnen een andere zin en is die zin dus hiërarchisch ondergeschikt aan de andere zin. In het tweede zijn de beide zinnen onafhankelijk van elkaar, maar worden ze verbonden door een voegwoord. Voorbeelden van beide types zijn:

- (7) Omdat 's avonds werken op een lege maag niets is natuurlijk, heb ik via een uiterst behulpzame liefallige dame van het secretariaat wat chinees laten aanrukken

Bron: <http://www.onbezet.nl/>

- (7') 's Avonds werken op een lege maag is natuurlijk niets en daarom heb ik via een uiterst behulpzame liefallige dame van het secretariaat wat chinees laten aanrukken.

Zoals we in (7) kunnen zien, staat de bijzin, die wordt ingeleid met *omdat*, op de eerste zinspositie (P1) van de hoofdzin. Het verbogen werkwoord komt dan op positie twee (P2) van de zin. De bijzin is dus een constituent van de hoofdzin en er treedt inversie op. We kunnen hier zeggen dat de bijzin geïntegreerd is in de hoofdzin; de bijzin is volledig afhankelijk van en geïncorporeerd in de hoofdzin.

In (7') staat op P1 van de tweede zin *daarom*. Ook de eerste zin heeft de V2-volgorde, en beide zinnen zijn dus zelfstandige zinnen. De twee zinnen horen echter wel bij elkaar: ze worden verbonden met het nevenschikkende voegwoord *en*. De vormelijke integratie van de zinnen is echter zeer laag, omdat beide zelfstandig voorkomen en geen element bij of van de andere zin vormen.

In de praktijk is deze tweedeling onvoldoende subtiel om met de data om te gaan en is de theoretische status van het concept 'ondergeschikte zin' ook niet helder (cf. König en van der Auwera 1988: 101-102). Eerder lijkt de notie 'onderschikking' een cluster van verschillende parameters te zijn (zie bv. Lehmann 1988).

De mate van incorporatie van de bijzin met de hoofdzin is zo'n parameter. Incorporatie betekent dat de ene zin een deel, of constituent, van de andere zin is. Vaak is het echter niet zo gemakkelijk te bepalen of iets daadwerkelijk een constituent van een andere zin is; er lijkt eerder een schaal te lopen van 'zelfstandige zin' naar 'constituent van een andere zin'. Een voorbeeld van zo'n schaal vormen conditionele bijzinnen. Hier heeft het woordvolgordepatroon van de conditionele hoofdzin gevolgen voor de mate van incorporatie van de bijzin. Bij bijzinnen met *als* zijn, naast het inversiepatroon als in (7), hierbeneden in (8), ook nog twee andere woordvolgordepatronen na de conditionele bijzin (of: protasis) in de conditionele hoofdzin (of: apodosis) mogelijk:

- (8) Als ze voorleest, stopt ze expres eerst een toffee in haar mond .
- (9) Als het mij lukt om de economische situatie hier in het zuiden te verbeteren, dan geeft mij dat goede papieren voor de toekomst.
- (10) enne.. als je honger hebt er is altijd wel wat tussen weg te graaien

Bron: <http://forum.fok.nl/topic/973572/2/25>

In (9) staat op de P1 van de hoofdzin niet de bijzin, maar het woord *dan*, dat niet bij de bijzin hoort, maar op de een of andere manier de hoofdzin 'herneemt'. *Dan* lijkt daarbij zich anaforsch te gedragen: het verwijst naar de situatie in de protasis. De hoofdzin begint dan met een element dat de bijzin als het ware 'samenvat' door er naar te verwijzen.

In het wat zelfdzamere (10) zien we noch *dan*, noch de protasis op de P1 van de hoofdzin staan. De hoofdzin lijkt gewoon te beginnen zoals deze zou beginnen wanneer er geen *als*-bijzin naast stond (*Er is altijd wel wat tussen weg te graaien*). De mate van vormelijke ondergeschiktheid van de bijzin met de hoofdzin lijkt hier dan ook laag te zijn, maar niet zo laag als in (7'). De werkwoordspositie in de ondergeschikte zin is ook een signaal van integratie, en dus van onderschikking, en de meer geïntegreerde zin wordt hier met deze bijzondere woordvolgorde, V_{LAAT}, gemarkeerd⁴. Deze twee patronen noemen König en van der Auwera (1988) respectievelijk *resumptief* (afgekort: R) en *niet-integratief* (afgekort: NI). Het patroon zoals we dat in (8) aantreffen noemen ze *integratief* (afgekort: I).

Vormelijk kunnen we de mate van integratie van de bijzin vervolgens op een schaal plaatsen: bijzinnen bij niet-integratieve hoofdzinnen zijn het minst geïntegreerd van de drie patronen. Bijzinnen bij het resumptieve patroon nemen een tussenpositie in, omdat er direct naar de bijzin verwezen wordt met het hervattende woord *dan*, dat echter wel de P1 inneemt. De bijzinnen die gelijk aan het verbogen werkwoord voorafgaan (*integratief*) en dus echt op P1 staan, zijn het meest geïntegreerd.

Deze schaal gaat over de vormelijke kant van integratie. König en Van der Auwera nemen daarnaast aan dat de incorporatieschaal I>R>NI⁵ ook aan de

⁴ Merk op dat de mindere aandacht voor het attitudinale aspect (cf. van der Horst) en de gestelde *kenbaarheid* (cf. Daalder) die de V_{LAAT}-zin zou moeten uitdrukken in overeenstemming hiermee is: als een zin verder geïntegreerd is in een andere zin, zal de spreker waarschijnlijk deze zin als communicatief minder interessant zien en dit ook aan de hoorder willen mededelen.

⁵ Lees: integratieve woordvolgorde zorgt voor meer incorporatie van de bijzin in de hoofdzin dan resumptieve woordvolgorde en resumptieve woordvolgorde zorgt op haar beurt voor meer incorporatie

betekeniskant verschillende functionele patronen oplevert, die daarbij ook nog eens op een schaal te stellen zijn. Het NI-patroon komt volgens hen bijvoorbeeld voor als de apodosis zelfstandig stelbaar is (dus semantisch niet 'afhangt' van de protasis), zoals in (10). Dat er iets weg te graaien is, is onafhankelijk te stellen van de honger van de hoorder: ook al heeft deze geen honger, dan nog gaat de apodosis 'er is wat weg te graaien' op. De zinnen zijn inhoudelijk niet van elkaar afhankelijk: de protasis is geen oorzaak van de mogelijkheid die in de apodosis wordt uitgedrukt. In gevallen als (10) maakt de protasis de taalhandeling van de apodosis (i.c. een advies) op het moment dat het wordt uitgesproken of in de toekomst *relevant*.

Over een functioneel verschil tussen het I- en het R-patroon zeggen König en Van der Auwera niet zo veel. Evidentie dat deze patronen ook functioneel verschillen vinden we in de corpusstudie van Renmans en Van Belle (2003). Het minder incorporerende R-patroon blijkt bij voorkeur een ander, minder nauw, soort conditionele relatie uit te drukken dan het I-patroon.

Conditionele relaties kunnen worden onderverdeeld naar de domeinen waartussen ze een voorwaardelijk verband leggen. Zo is in een zin als *Als zijn auto voor de deur staat, dan is hij zeker thuis* de protasis geen voorwaarde voor de situatie in de apodosis op zichzelf, maar voor de gedachte-inhoud van de spreker dat 'hij thuis is'. We kunnen dus zeggen dat er een link van een fysieke-wereld-situatie naar een kennis-situatie is. Op deze manier onderscheidt Sweetser (1990) drie domeinen, die in Dancygier en Sweetser (2005) op conditionele zinnen worden toegepast. Het voorbeeld van zoëven legt dan een relatie tussen het *inhoudsdomein* en het *epistemische domein*. Het voorbeeld dat we in (10) zagen, heeft een protasis die de taalhandeling in de apodosis relevant maakt. We kunnen dus zeggen dat er hier een conditioneel verband bestaat tussen het *inhoudsdomein* en het *taalhandelingsdomein*. Ook tussen twee inhoudsdomeinen kan een conditioneel verband bestaan. Een typisch geval is (8). De zinnen die deze drie soorten verbanden uitdrukken heten respectievelijk *epistemische*, *taalhandelings*- en *inhouds*- conditionele zinnen.

Om nu terug te komen op de woordvolgordepatronen: Renmans en van Belle tonen aan dat inhoudsconditionele zinnen frequenter met het I-patroon voorkomen, en allerlei niet-inhoudsconditionele zinnen (waaronder het epistemische type) een

dan de niet-integratieve woordvolgorde.

voorkeur hebben voor het R-patroon. Hierbij dient opgemerkt te worden dat het R-patroon ook bij zogenaamd 'zware' protases voorkomt. Dit wil zeggen: protases waarin na het finiete werkwoord nog constituenten voorkomen (adverbia, PPs en dergelijke), hebben, onafhankelijk van het conditionele verband dat ze uitdrukken, een voorkeur voor het R-patroon.

De verschillende woordvolgordepatronen drukken verschillende conditionele verbanden uit, en ze zijn dus symbolisch te noemen: er is een conventioneel verband tussen de *vorm* woordvolgorde en de *functie* 'conditioneel verband'. Hoewel deze patronen *conventioneel* zijn (we drukken een dergelijke semantische integratie meestal zo uit), zijn ze niet *arbitrair*: de vorm en de functie lijken elkaar te weerspiegelen (cf. ook König en van der Auwera 1988: 128). Anders gezegd: de motivatie voor de verschillende symbolen lijkt een iconisch verband tussen de mate van vormelijke incorporatie en semantische afhankelijkheid te zijn. De epistemische en taalhandelingsconditionele apodoses zijn minder afhankelijk van de protases: de protasis en apodosis hebben een eigen illocutionaire kracht (cf. Renmans en van Belle 2003: 145). In inhoudsconditionele zinnen is de gehele zin één illocutie, meestal een assertie. De inhoud van inhoudsconditionele protases zijn dus functioneel verder geïntegreerd in de inhoud van hun apodoses dan die van de niet-inhoudsconditionele zinnen.

Natuurlijk gaat deze schaal van integratie alleen op als de *als*-bijzin vooropgeplaatst is. *Als*-bijzinnen kunnen immers ook zinsfinaal of zinsintern voorkomen:

- (11) Het millenniumprobleem veroorzaakt computerstoringen als de computer 'denkt' dat na het jaar 1999 het jaar 1900 volgt.
- (12) De afbraak van de Sovjet-Unie is met Gorbatsjovs glasnost en perestroika (als men zich deze woorden nog herinnert) in het stadium van onomkeerbaarheid gekomen.

Deze vrijheid van plaatsing van de zin is ook een kenteken van verdere onderschikking: de ondergeschikte zin krijgt meer en meer een adverbiale (bij *als*-bijzinnen) of nominale (bv. bij nominale infinitieven: *het slaan van de hond*) distributie. De zin wordt op deze manier, volgens Lehmann, steeds minder een zin en steeds

meer een gewone constituent van de hoofdzin. Dit is echter geen incorporatie, maar 'desententializatie' (Lehmann 1988: 193-200), een andere parameter van Lehmann, waar ik nu niet verder op in zal gaan. Een belangrijke stap in het steeds vrijer worden van bijzinnen is die van 'vaste verbinding met verplichte volgorde van hoofd- en bijzin' naar 'bijzin staat aan een van beide kanten van de hoofdzin'. Zoals we zullen zien, hebben de meeste afhankelijke V1-zinnen deze stap nog niet genomen.

Zoals we zullen zien, is het toepassen van de schaal van incorporatie nog vrij lastig bij afhankelijke V1-zinnen. Toch moeten we deze schaal in het oog houden: we kunnen immers verwachten dat als hij opgaat voor 'canonieke' (cf. König en van der Auwera 1988) conditionele zinnen, hij dan ook voor de 'niet-canonieke' V1-conditionele zinnen op zou moeten gaan. Ook de vrijheid van plaatsing speelt een rol bij de afhankelijke V1-zinnen. Van de zinnen (1-4) heeft eigenlijk alleen de afhankelijke V1-zin in (4) enige bewegingsvrijheid: deze kan ook vooropgeplaatst worden, en zelfs als een parenthetische zin tussen materiaal van de andere zin geplaatst worden.

1.3 *Zinstypes als constructies*

Het derde perspectief omvat de wijze van beschrijving van de patronen. Hiervoor put ik uit de grammaticale theorie van de constructiegrammatica (vgl. Verhagen 2005a). Een centrale stelling van deze benadering is dat syntactisch zinpatronen, zoals de ditransitief (Goldberg 1994) of het 'een X van een Y'-patroon (zoals in *Een schat van een kind, een beer van een vent*, cf. Paardekooper 1954) een functie hebben, die meer is dan op basis van compositie van de delen verwacht kan worden. De spreker moet dan het patroon als symbool, dus met vorm en betekenis, hebben opgeslagen in haar geheugen. Syntactische patronen zijn dus symbolen met een vormkant, eventueel met open *slots*, en een betekeniskant.

Een belangrijke voorwaarde voor de status van 'symbool' is dat het patroon conventioneel is. Dit wil zeggen dat sprekers het patroon en zijn betekenis hebben opgeslagen en daadwerkelijk gebruiken als ze dergelijke zinnen vormen. Om te bepalen of een patroon conventioneel is, kunnen we bijvoorbeeld kijken naar de compositionaliteit van dat patroon. Als de betekenis van het geheel niet kan worden afgeleid uit de betekenis van de delen (dus: niet compositioneel is), kunnen we stellen

dat het patroon opgeslagen is⁶. Deze eenvoudige test zorgt ervoor dat we zonder psycholinguïstische evidentie te hoeven gebruiken, een heel eind kunnen komen in het beschrijven van constructies.

De betekenis kan vervolgens op twee manieren beschreven worden. We kunnen stellen dat de grootste gemene deler van de betekenissen van alle instanties van de constructie de betekenis van de constructie is. Het nadeel van deze benadering is dat alle leden van een constructie als gelijk worden gezien en dat de constructie de meest abstracte betekenis krijgt, terwijl we niet weten of deze abstractie voor een spreker wel reëel is. Onderzoek in categorisatie (o.a. het werk van Eleanor Rosch, binnen de taalkunde, zie Lakoff 1987: 58-67, Croft en Cruse 2004: 291-327) wijst echter uit dat sommige leden van een type als 'betere' of centralere leden worden ervaren dan andere leden.

Frequentie lijkt hierbij een grote rol te spelen (Bybee 2006). Als een instantiatie van een type een hoge frequentie heeft, is het waarschijnlijk dat sprekers sneller aan die instantiatie denken dan aan andere instantiaties. Hierdoor kan deze instantiatie *exemplarisch* of *prototypisch* zijn voor het type in zijn geheel. Nieuwvormingen zijn dan ook vaak analogisch gevormd naar dergelijke prototypische instantiaties. Als deze nieuwvormingen stand houden, vormen ze een net van betekenissen rond het prototype. Vervolgens kunnen er door frequentie weer nieuwe prototypes ontstaan⁷. Binnen dit theoretische kader, waarin syntactische patronen symbolen *kunnen* zijn en de vorm- en betekenis van dergelijke symbolen gradueel geordend is, wil ik de afhankelijke V1-zinnen beschrijven.

⁶ Let wel: het ontbreken van compositionaliteit is een voldoende voorwaarde voor het aannemen van een constructie. Het is echter geen noodzakelijke voorwaarde. Een voorbeeld op morfologisch niveau verheldert een en ander: 'zwakke' verledentijdsuffixen zijn compositioneel: alle werkwoordsstammen worden gevolgd door een gelijkvormig suffix (-te/-de) dat aangeeft dat we met verleden tijd te maken hebben. De 'sterke' verledentijdsvormen (*lopen-liep*, *slaan-sloeg*) zijn niet compositioneel: we kunnen niet voorspellen dat *sloeg* de verleden tijd van *slaan* aangeeft. Aan de andere kant zijn sommige compositionele verledentijdsvormingen wel conventioneel, d.w.z.: ze worden niet elke keer samengesteld wanneer een spreker ze wil gebruiken. Dit kan voorkomen als dergelijke vormen een hoge frequentie hebben, waardoor het efficiënter is ze als eenheid in het geheugen op te slaan. Voor een bespreking van verschillende ideeën hierover, zie Croft en Cruse (2004: 291-327)

⁷ De theoretische discussie die aan deze gebruiksgebaseerde ('usage-based') visie op taalcategorisatie valt buiten het bereik van dit paper en voor de overwegingen verwijs ik naar de bovenstaande literatuur en de daar geciteerde referenties.

1.4 Methode en opzet

De drie bovenstaande perspectieven op de afhankelijke V1-zinnen vereisen een analyse waarin met een corpus gewerkt wordt. Vaak komen fenomenen bij de te vergelijken types allemaal voor, en dan kan een kwantitatieve benadering van nut zijn. Ook wordt het geven van intuïtieve oordelen dan lastig. Het gaat om de verhoudingen tussen de frequenties van fenomenen die bij verschillende types voorkomen, en die kan zelfs een moedertaalspreker van het Nederlands niet met introspectie blootleggen. Ook moet het corpus van enig formaat zijn, willen we deze kwantitatieve verhoudingen enigszins kunnen testen.

Om deze frequenties daarnaast van enige betekenis te laten zijn, moet het corpus relatief homogeen zijn. Dit heb ik geprobeerd te bereiken door alleen krantenmateriaal te incorporeren. We moeten hierbij wel onthouden dat het om geschreven, en vaak geëditeerd, materiaal gaat. Wat ik dus beschrijf is eigenlijk *wat de aard van afhankelijke V1-zinnen in krantentaal is*.

De keuze voor een krantencorpus heeft ook een praktische oorzaak. Het is erg bewerkelijk om op afhankelijke V1-zinnen te zoeken in welk corpus dan ook, omdat ze geen gefixeerd lexicaal materiaal hebben. Zo kan het wel in het Corpus Gesproken Nederlands, maar dan alleen in het syntactisch geannoteerde gedeelte, en met zeer veel ruis (plm. 90%). De zoekopdracht in de TigerSearch die ik dan gebruikte was:

(13)	#n1 (cat = "du") &	De categorie van knoop 1 is 'discourse unit'
	#n1 >1 #n2 &	Knoop 1 regeert knoop 2 zonder tussenliggende knopen
	#n1 >1 #n3 &	Knoop 1 regeert knoop 3 zonder tussenliggende knopen
	#n2 (cat="sv1") &	De categorie van knoop 2 is 'werkwoordsinitiele zin'
	#n3 (cat="smain")	De categorie van knoop 3 is 'hoofdzin'

De data die deze zoekopdracht -bij schatting- zou opleveren, is te schaars om mee te werken. Een bron die daarentegen veel afhankelijke V1-zinnen opleverde, is het zeer grote Twente Nieuws Corpus (TwNC), een corpus dat ontwikkeld is om taalmodelleer- en parsingtechnieken te trainen⁸. Dit corpus bestaat uit enkele jaargangen van meerdere nationale kranten (o.m. NRC Handelsblad, Volkskrant, Parool, Algemeen

⁸ Zie <http://wwwhome.cs.utwente.nl/~druid/TwNC/TwNC-main.html> voor meer informatie

Dagblad) en teksten van de AutoCue voor nieuwsuitzendingen, en bevat zo'n 300 miljoen woorden.

Met de Alpino-parser⁹ zijn uit dit corpus zo'n 30.000 hits te halen. Een sample van 1000 willekeurig gekozen zinnen hieruit vormde het corpus waarmee ik in eerste instantie ben gaan werken. Ook heb ik uit dit corpus de *als*-zinnen willekeurig laten samplen ter vergelijking met de conditionele afhankelijke V1-zin.

Omdat deze studie verkennend is, is de analyse van het corpus voornamelijk kwalitatief, her en der aangevuld met enige associatie-tests (voornamelijk de Fisher Exact test, voor een verantwoording, zie Gries 2003). De semantiek, die ik in termen van Frames (cf. Fillmore 1982) en Mentale Ruimes (cf. Fauconnier 1994) beschrijf, leent zich niet erg goed voor kwantificatie. Dit is m.i. een algemeen probleem van dergelijke semantische benaderingen, en ik hoop met deze studie een aanzet tot vervolgonderzoek op kwantitatieve basis te geven. Binnen het onderzoek naar conditionele zinnen en naar zinsverbindingen in het algemeen is dit nog niet gebruikelijk.

Dancygier en Sweetser (2005: 137-139) staan zelfs wantrouwig tegenover dergelijk onderzoek. Zij stellen dat ze niet verwachten dat uit een analyse die gebaseerd is op de frequenties van bepaalde eigenschappen iets zinnigs te zeggen is over de conditionele constructie, omdat deze constructie per genre zo verschilt. Dit lijkt me een enigszins overtrokken positie, op zijn minst omdat we mogelijkwerwijs een op empirie gebaseerde, kwantitatieve uitspraak kunnen doen die *binnen* een bepaald genre of een bepaalde tekstsoort stand houdt, een voorbehoud dat net zo goed voor *kwalitatieve* uitspraken opgaat. Een andere reden is het voorkomen van sutiele graduele verschillen, dat ik zoëven al heb genoemd.

Als we het begrip 'gebruiksgebaseerde taalkunde' serieus willen nemen, is het in acht nemen van frequenties die tendensen uitdrukken, onontkoombaar. Een van de werkhypothesen van zo'n benadering is immers dat frequentie er bij de opslag en productie van patronen toe doet. De gradualiteit van categorieën, die door de frequentie-afhankelijkheid van opslag tot stand komt, is een aspect dat in het werk van Dancygier en Sweetser nauwelijks aan bod komt. Ook semantische noties uit de Cognitieve Semantiek zullen moeten worden gekwantificeerd voor onderzoek dat alle

⁹ Zie <http://www.let.rug.nl/~vannoord/alp/> voor meer informatie. Ik dank Gertjan van Noord voor het uitvoeren van deze zoekopdracht

subdisciplines (dus ook de kwantitatief geörienteerde *usage*-based benaderingen) binnen de functionele taalkunde in het algemeen serieus neemt en probeert te integreren. De vraag wat centralere leden van de te bespreken vormelijke en semantische categorieën zijn, en welke leden zich meer in de periferie bevinden, hoop ik in dit paper door middel van kwalitatieve én kwantitatieve analyse op zinvolle wijze te kunnen beantwoorden.

2 *Verschillende types: een eerste blik op het corpus*

In het sample van duizend zinnen zijn drie functionele hoofdtypes aan te treffen. We vinden V1-zinnen die

- I een met de hoofdzin contrasterende situatie noemen
(*contrastieve V1-zinnen*, 103 gevallen)
- II het eerste deel van een exclamatieve uiting vormen
(*exclamatieve V1-zinnen*, 52 gevallen)
- III een voorwaarde voor de hoofdzin noemen
(*conditionele V1-zinnen*, 845 gevallen)

Voorbeelden van de drie types zijn:

- (14) Waren de gereformeerden onder Kuyper kritischer - tussen God en mens moesten immers geen andere machten staan - de hervormden daarentegen hebben altijd de hand van de Almachtige in het koningschap gezocht .
- (15) Zing je een ballet, denkt men dat je niets anders kunt.
- (16) Rouwen kinderen niet, dan ontstaan wantrouwen, woede en concentratiestoornis.

Functioneel zijn deze types gemakkelijk te onderscheiden. V1-zinnen van het eerste type drukken een contrast uit tussen twee elementen in beide zinnen en hebben geen specifieke emotieve lading. Beide zinnen lijken te worden geasserteerd: de spreker neemt de verantwoordelijkheid op zich voor de waarheid van beide zinnen.

Dit in tegenstelling tot het exclamatieve type, waar alleen het bestaan van een verband, i.c. tussen 'in een ballet zingen' en 'dat men denkt dat je niets anders kunt' wordt gesteld. Ook wordt er nog een zekere verhouding (of *stance*, cf. Du Bois 2007) van degene die de situatie conceptualiseert tot de uitgedrukte situatie wordt uitgedrukt.

Deze verhouding bestaat meestal uit verbazing of ergernis. Overigens zijn gevallen waarin beide zinnen geasserteerd kunnen zijn wel aanwezig:

(17) Kom ik naar buiten, zit er een toerist op m'n fiets.

De subjectieve verhouding (verbazing of ergernis) voert hier echter de boventoon. De boodschap van de spreker lijkt te zijn dat het verbazingwekkend of ergerniswekkend is dat er een toerist op haar fiets zat toen zij naar buiten kwam.

In het conditionele type ontbreekt de subjectieve verhouding tot het predikaat. Deze zinnen lijken 'gewone' conditionele¹⁰ zinnen te zijn: ze zijn zonder veel betekenisverschil te vervangen door bijzinnen met *als*. Hier lijkt de afhankelijke V1-zin nooit asserteerbaar te zijn, net als in 'canonieke' conditionele zinnen met *als*. Twee hoogfrequente types binnen deze groep zijn V1-zinnen met *mocht(en)* als persoonsvorm (155 gevallen) en V1-zinnen met *wil(len)* als persoonsvorm of in het werkwoordscluster (127 gevallen). De relatief hoge frequentie van deze modale werkwoorden in de protasis wijst er op dat ze een bijzondere positie innemen. Deze patronen verdienen dan ook een aparte sectie binnen de bespreking van het conditionele type.

Andere vormelijke evidentie voor het verschil tussen de drie hoofdtypes vinden we in het woordvolgorde-patroon van de hoofdzin. Het lijkt of de drie functies conventioneel geassocieerd worden met de drie eerder besproken incorporatiepatronen. Het conditionele type heeft bijna altijd *dan* in de hoofdzin, het contrastieve type vertoon altijd het NI-patroon en bij het exclamatieve type is het I-patroon altijd aanwezig. Het lijkt hier echter geen schaal van semantische incorporatie te betreffen: we hebben immers niet te maken met hetzelfde functionele type dat waarin de specifieke semantische afhankelijkheid een variabele is. Waar we bij *als*-zinnen slechts een klein betekenisverschil krijgen bij het veranderen van een R-patroon in een I-patroon, is dit verschil in geschreven taal erg groot bij de afhankelijke V1-zin: de zin wordt van conditioneel opeens exclamatief.

We zien dit duidelijk als we V1-zinnen echt gaan proberen te 'transponeren' naar een ander woordvolgordepatroon in de hoofdzin:

¹⁰ Wat conditionaliteit precies is, is een vraag die buiten het bereik van dit paper valt. Ik gebruik Ducrots (1972, 168) zeer werkbare definitie: Met het uiten van een conditionele zin *p*, *dan q* laat de spreker de hoorder zich *p* voorstellen en voert de spreker een taalhandeling uit, die binnen deze situatie begrepen moet worden.

- (18a) Was er aanvankelijk sprake van koersdalingen, op een gegeven moment keerde het tij.
- (18b) Was er aanvankelijk sprake van koersdalingen, keerde op een gegeven moment het tij .
- (18c) Was er aanvankelijk sprake van koersdalingen, dan keerde op een gegeven moment het tij.

De oorspronkelijke zin is (18a). Deze zin zet een contrast op tussen twee momenten, nl. *aanvankelijk* en *op een gegeven moment*. Als we deze zin integratief maken, zoals in (18b), dan lijkt een lezing van verbazing zich op te dringen. In (18c) is het patroon resumptief en wordt een conditionele relatie in het verleden tussen de situaties die uitgedrukt worden in de V1-zin en in de hoofdzin, de meest logische lezing. Dezelfde inhouden functioneren dus heel anders in de verschillende incorporatiepatronen. Hoe dit precies werkt, bespreek ik bij de losse types.

Verder is de verdeling van de types over de woordvolgordepatronen in de hoofdzin vrij categorisch, in tegenstelling tot de verdeling van types conditionele zinnen met *als* over woordvolgordepatronen (cf. Renmans en van Belle 2003). Hoewel van der Horst en van der Horst menen dat conditionele V1-zinnen met een I-patroon in opkomst zijn (bv. *Hou je van vlees, braad je in Croma*), komen ze in de praktijk in krantendata erg weinig voor¹¹. De precieze verdeling is als volgt:

	<i>Niet-integratief</i>	<i>Resumptief</i>	<i>Integratief</i>	<i>Totaal</i>
Contrastief	103	0	0	103 (uit 103 ¹²)
Exclamatief	0	0	51	51 (uit 52)
Conditioneel	1	560	3	564 (uit 566)
Wil(len)-type	0	60	2	62 (uit 127)
Mocht(en)-type	2	110	11	123 (uit 155)

Tabel 1: de verdeling van woordvolgordepatronen over de functionele types.

¹¹ Homonymievermijding zou hier een oorzaak van kunnen zijn, maar deze werkt dan niet zoals van der Horst en van der Horst (1999: 267) vermoeden: niet het exclamatieve type wordt verdreven uit de geschreven taal door een steeds verder integratief wordend conditioneel patroon, maar de natuurlijke ontwikkeling van het -resumptieve- conditionele type naar een integratief patroon wordt -in geschreven taal- belemmerd door het bestaan van een semantisch andere constructie op die plek.

¹² Niet in alle types kunnen alle zinnen meegeteld worden. Dit heeft verschillende oorzaken: Achteropplaatsing zorgt er bijvoorbeeld voor dat de hoofdzin altijd het V2-patroon heeft. Een andere oorzaak is dat in sommige gevallen de hoofdzin sowieso geen V2-patroon heeft, bv. als het een imperatief of ja/nee-vraag is. Bij het *wil(len)*-type, bijvoorbeeld, is het grootste deel van de zinnen achteropgeplaatst.

Ook het perspectief van de functie van V1-zinnen is interessant hier. Hoe kunnen we deze diverse types verbinden aan de voorgestelde V1-semantiek? Bijvoorbeeld: in het contrastieve type is er geen spanning tussen een van beide zinnen en de kennis van de sprekers. Beide zinnen zijn onafhankelijk asserteerbaar. De deiktische spanning van Daalder lijkt hier dus moeilijk toe te passen. Dergelijke kwesties zal ik bij de bespreking van de losse types meenemen.

3 *Contrastieve V1-bijzinnen*

In sectie 2 heb ik gesteld dat de open eerste positie (P1) die tot stand komt door de niet-integratieve woordvolgorde in de hoofdzin, een onderscheidend kenmerk is van de contrastieve V1-bijzin. Bij alle contrastieve V1-bijzinnen zien we de niet-integratieve woordvolgorde in de hoofdzin, en bij slechts drie niet-contrastieve V1-bijzinnen zien we deze volgorde ook. In deze sectie wil ik de vorm en functie van de gehele contrastieve zin (dus bij- en hoofdzin) en zijn elementen bespreken, om zo tot een constructionele beschrijving ervan te komen. Ook zal ik de constructie proberen te relateren aan het abstracte V1-patroon, het NI-woordvolgordepatroon en aan semantisch vergelijkbare patronen.

3.1 *De P1 van de hoofdzin: locatie van de perspectiefaanduiders*

De P1 functioneert in de hoofdzin van contrastieve V1-bijzinnen niet zoals die dat in 'gewone' hoofdzinnen doet. Waar we in vrij voorkomende hoofdzinnen meestal het subject, en soms een vooropgeplaatste andere constituent op P1 vinden, zien we bij deze hoofdzinnen dat een vooropgeplaatst niet-subject eerder regel dan uitzondering is. Enkele voorbeelden zijn:

- (19) Moesten die de laatste twee decennia van de twintigste eeuw voor vernieuwing zorgen , inmiddels is de gitaar brutaalweg een liaison aangegaan met de synthetische klanken .
- (20) En verdient de industrie bij kindercartoons flink aan merchandising, ook bij volwassenenseries is dat mogelijk , aldus Nagelkerke .

- (21) Koesterden velen aan het begin van de maand nog hoop op winter, nu de louwmaand op zijn laatste benen loopt , kan gesteld worden dat januari 2002 de boeken in gaat als te zacht .

Als we deze vooropgeplaatste niet-subjecten bekijken, merken we dat het allemaal elementen zijn die semantisch een relatie met een element in de V1-bijzin hebben. In (19) is er *inmiddels*, dat contrasteert met *de laatste twee decennia van de twintigste eeuw*. In (20) contrasteert *bij volwassenen* met *bij kindercartoons*. In alle gevallen waar op de P1 van de hoofdzin geen subject staat, is het element dat er wel staat contrastief met een element in de voorafgaande V1-bijzin. Ruwweg gesteld drukken deze P1-vullers een ander gezichtspunt of perspectief uit, zodat de V1-bijzin vanuit het ene, en de hoofdzin vanuit het andere perspectief gezien moet worden.

Ook als er wel een subject staat is zo'n contrastief verband met een perspectief-aanduidend element in de V1-bijzin vaak wel te maken:

- (22) Waren de gereformeerden onder Kuyper kritischer - tussen God en mens moesten immers geen andere machten staan - de hervormden daarentegen hebben altijd de hand van de Almachtige in het koningschap gezocht .
- (23) Werd door velen de spagaat van de burgemeester (als voorzitter van de raad en voorzitter van het college) als een probleem beschouwd, wij vinden het juist een uitdaging de verbindende rol tussen beide bestuursorganen te spelen .

Merk op dat de contrasterende elementen niet per se tot een zelfde woordsoort of constituentensoort hoeven te behoren: in (23) zien we een pronomen in een *door-PP* dat met een subjectspronomen contrasteert.

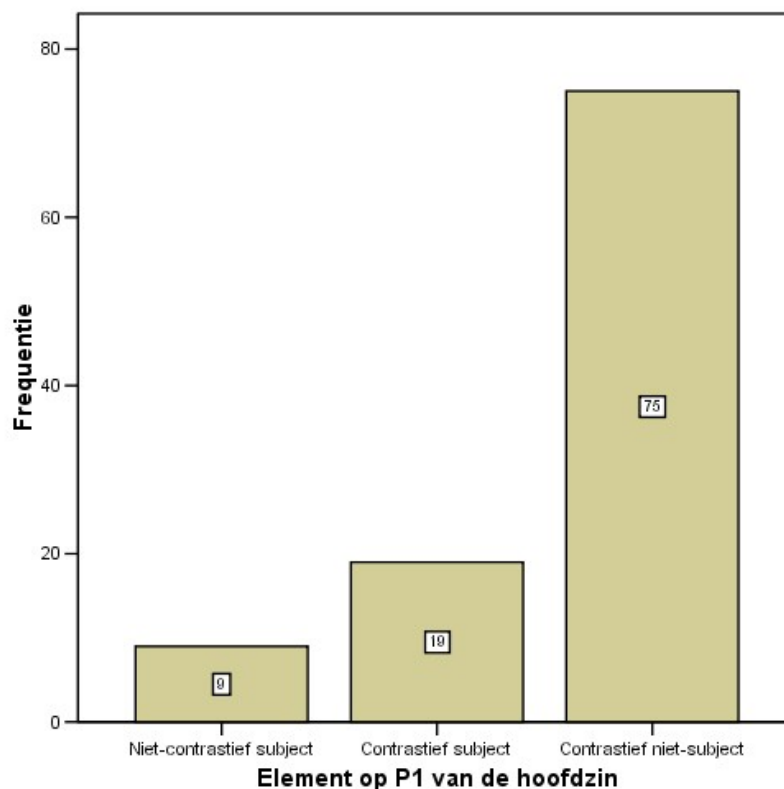
Slechts in enkele (9 van de 103) gevallen vinden we op de P1 van de hoofdzin een subject dat niet contrasteert. Enige voorbeelden zijn de zinnen (24) en (25):

- (24) Gaat het bij nieuwe technologie dikwijls om het verhogen van de productiviteit , de emancipatie van de zwarte Amerikanen schiep voor bedrijven de mogelijkheid te profiteren van het op de markt komen van getalenteerde mensen .
- (25) Kost het advies misschien twee kwartjes per rit, het spaart dus een gulden of vijf .

In een geïsoleerde zin als (24) is het heel moeilijk aan te wijzen waarmee het subject contrasteert. Als we de context betrekken, zien we dat dit de conclusie van een vergelijking is. In de voorafgaande paragraaf wordt de emancipatie van bepaalde etnische bevolkingsgroepen vergeleken met technologische ontwikkelingen. De contrastieve elementen zijn hier dus het bron- en het doeldomein van de vergelijking: *bij nieuwe technologie* en *de emancipatie van de zwarte Amerikanen*.

In (25), daarentegen, vinden we een ander soort patroon. Hier hebben we te maken met een anaforsch subject, dat in dit geval aangeeft dat de twee zinnen hetzelfde subject hebben. Het contrast in (25) wordt niet door de subjecten gevormd, of door de P1-elementen, maar door de werkwoorden en direct objecten (*kost - twee kwartjes* en *spaart - een gulden of vijf*).

Een blik op de frequenties van deze groepen leert dat de contrastieve subjecten en niet-subjecten samen de ruime meerderheid van elementen op P1 van de hoofdzin uitmaken:

Figuur 1: de functie van verschillende constituenten op P1 van de hoofdzin in de contrastieve constructie

De P1 van de hoofdzin lijkt dus te worden ingevuld met een perspectiefaanduidend element dat contrasteert met een perspectiefaanduidend element in de afhankelijke V1-zin. Wanneer dit niet gebeurt, vinden we óf een subject waarnaar wordt terugverwezen met een anaforisch subject en dat óf, in slechts twee gevallen, een ander subject dan in de V1-bijzin.

De oorsprong van deze voorkeur voor vooropplaatsing van een niet-subject lijkt me pragmatisch van aard. Het topic¹³ van een zin komt veelal voorop, en aangezien het topic hier vaak een perspectiefaanduidende bepaling is die niet als subjectsNP uitgedrukt wordt (voorzetselgroepen, bijwoorden en dergelijke), komt deze bepaling vaak voorop. De P1 is dus eerder de locus van contrastieve perspectiefaanduiding dan van 'topic'. Het traject naar deze nieuwe rol is goed te beredeneren: op P1 komt normaliter het topic. Als de topics vaak perspectiefaanduidend zijn, en de perspectiefaanduiding van groter belang is dan wie of wat het subject is, zoals in de contrastieve zinnen, dan kan de functie van P1 geheranalyseerd worden als 'plaats voor het (contrastieve) perspectiefaanduidende element'. Als deze associatie maar sterk genoeg wordt, kan het gebeuren dat het ontbreken van inversie, d.w.z. een subject op P1, een gemarkeerde optie wordt.

Op synchroon niveau lijkt de voorkeur voor vooropplaatsing inderdaad meer dan slechts pragmatisch te zijn. Dit is te zien in de volgende, bewerkte zinnen:

- (19') ?Moesten die de laatste twee decennia van de twintigste eeuw voor vernieuwing zorgen, de gitaar is inmiddels brutaalweg een liaison aangegaan met de synthetische klanken .
- (20') ??En verdient de industrie bij kindercartoons flink aan merchandising, dat is ook bij volwassenenseries mogelijk , aldus Nagelkerke .
- (21') ?Koesterden velen aan het begin van de maand nog hoop op winter, er kan, nu de louwmaand op zijn laatste benen loopt gesteld worden dat januari 2002 de boeken in gaat als te zacht .

Hoewel deze zinnen niet ongrammaticaal zijn, komen ze toch minder natuurlijk dan hun tegenhangers in (19-21) over. Zinnen (19') en (21') lijken gemarkeerde varianten te zijn, (20') komt mij erg vreemd voor. In ieder geval komen er in de data geen zinnen

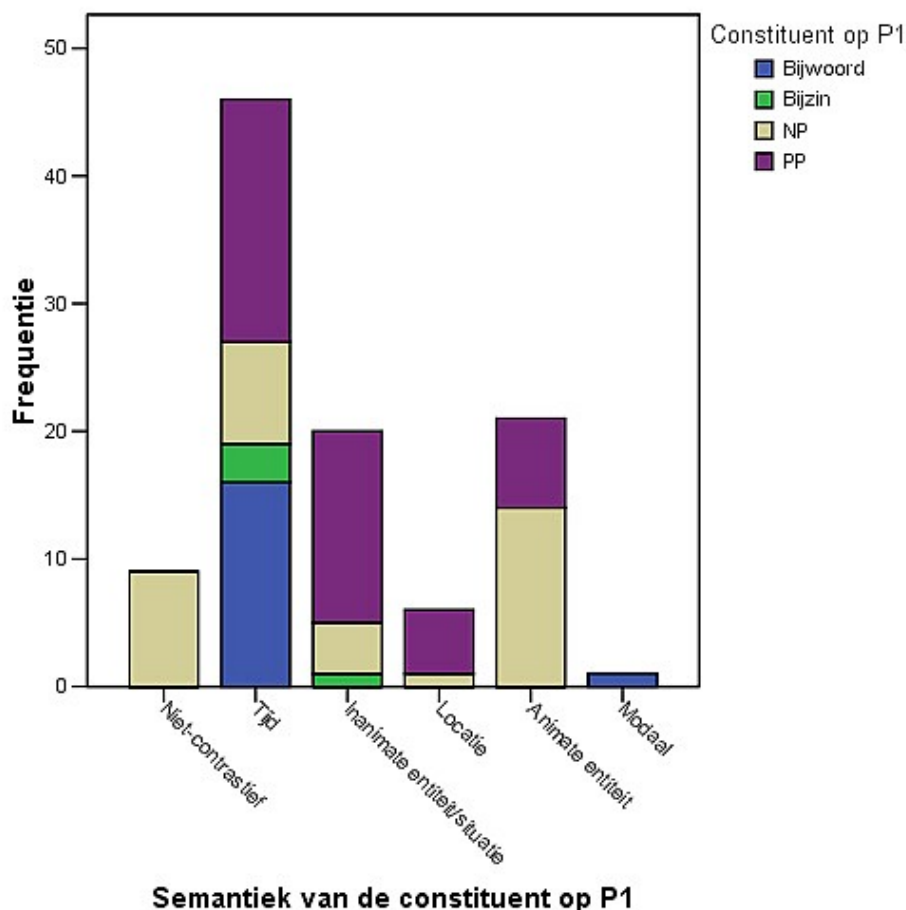
¹³ Met *topic* bedoel ik hier: 'een gegeven stuk informatie waaraan de andere informatie uit de zin wordt opgehangen.'

voor mét een perspectiefaanduidend element, maar zonder vooropplaatsing van dit element. De pragmatiek van vooropplaatsing is dus tot op beperkte hoogte geconventionaliseerd in de contrastieve zinnen; niet-vooropplaatsing van de perspectiefaanduider vormt de gemarkeerde optie.

De P1 van de hoofdzin is de plek waar het contrastieve perspectiefaanduidende element van de hoofdzin zich bevindt. We kunnen dus de symbolische relatie opstellen:

- (26) [[[Vf ...]_{S1} [**XP** Vf ...]_{S2}] | Perspectiefaanduidend element dat contrasteert met vergelijkbaar element in de S1.]

Laten we nu naar de aard van deze perspectiefaanduidende elementen kijken. Wat komen we in het subcorpus van contrastieve zinnen tegen op de hoofdzins-P1?

Figuur 2: elementen op de P1 van de hoofdzin, geordend binnen domein naar vorm.

Een grote groep perspectiefaanduidende elementen wordt gevormd door de tijdsbepalingen. We vinden hier bijwoorden als *toen*, *nu*, *inmiddels*, PPs als *in maart 2004*, en zelfs hele bijzinnen als *nu de louwmaand op zijn einde loopt*. Een andere duidelijke groep is die van plaatsbepalingen. Hier treffen we vooral PPs met *in* en dan een geografische locatie (steden, landen) aan. Bepalingen over entiteiten zijn NPs en PPs die het perspectief van een zaak benoemen. We zagen eerder al subjectNPs als *de gereformeerden*, maar ook abstracta reken ik tot de entiteiten (*ook bij volwassenenseries*, *de emancipatie van de zwarte Amerikanen*).

Zoals we in figuur 2 zien, nemen bepalingen van tijd een centrale rol in. Dit is ten dele een optische illusie van bovenstaande grafiek: de entiteiten zijn gesplitst naar bezielheid, om inzichtelijk te maken dat animate entiteiten meer als subjecten voorkomen dan inanimate entiteiten. Onder inanimate entiteiten heb ik ook niet-entiteiten gerekend die tevens niet van spatio-temporele aard waren.

Als we deze categorieën bij elkaar optellen, dan nog blijft de categorie van tijdsbepalingen de grootste, zoals ook de ANS (versie 1.2, paragraaf 21·2·3·2) meent. We kunnen dus zeggen dat de centrale elementen van contrast tijdsbepalingen en elementen die over entiteiten gaan, zijn. De hoofdzins-P1 wordt dus, specifieker, ingevuld door tijdsbepalingen, locatievieve bepalingen en bepalingen over een entiteit:

(26') [[Vf ...]_{S1} [**P1** Vf ...]_{S2} | Perspectiefaanduidend element {tijd, entiteit, ruimte} dat contrasteert met vergelijkbaar element in de S1.]

3.2 De semantische structuur van de contrastieve zin

Wat betreft de semantische structuur licht de P1 van de hoofdzin een tipje van de sluier op. De P1 van de hoofdzin bevat een topicale constituent die contrasteert met een element in de V1-zin. Aan beide topics worden ook comments toegeschreven. De comments in de eerder genoemde drie voorbeeldzinnen zijn als volgt weer te geven (T = 'perspectiefaanduidende topic', C='comment') :

(19)	T1	De laatste twee decennia van de twintigste eeuw	C1	Voor vernieuwing moeten zorgen
	T2	Inmiddels	C2	Een liaison aangegaan zijn met synthetische klanken
(20)	T1	Bij kindercartoons	C1	Flink aan merchandising verdienen
	T2	Bij volwassenenseries	C2	Flink aan merchandising verdienen ook mogelijk
(21)	T1	Aan het begin van de maand	C1	Hoop op winter koesteren
	T2	Nu de louwmaand op zijn laatste benen loopt	C2	Gesteld kan worden: Januari 2002 te zacht

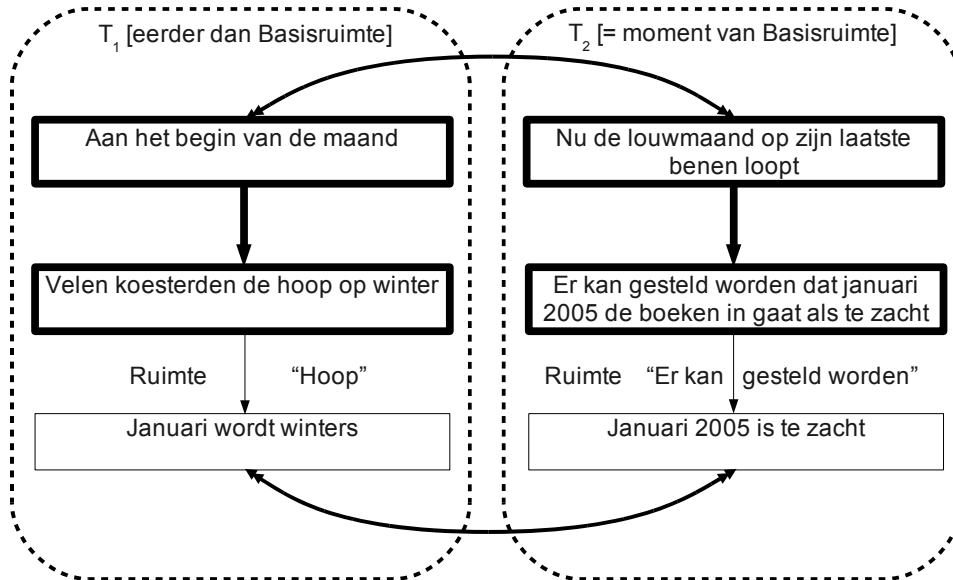
Tabel 2: de functionele opmaak van enkele contrastieve zinnen

De comments zijn twee situaties die als niet verenigbaar worden voorgesteld, zoals we zien in (19) en (21). Als iets niet verenigbaar is, moet er wel een vergelijking kunnen opgaan. De twee comments zijn te vergelijken in een bepaald domein, zoals in (19) dat van 'muzikale ontwikkeling'. We kunnen zeggen dat beide comments deel uitmaken van het Frame (cf. Fillmore 1982) van 'muzikale ontwikkeling'.

Niet altijd wordt het contrast door onverenigbaarheid gevormd, ook onverwachtsheid, zoals in (20) is een mogelijk contrast. De semantische construal van een situatie als (20) ligt iets gecompliceerder. Hier wordt een inferentie waarvan de spreker veronderstelt dat de hoorder hem maakt, nl. dat 'flink aan merchandising verdienen niet mogelijk is bij volwassenenseries', ontkend.

De aard van het contrast in het comment zit vooral in de semantiek (en niet in de vorm), en is niet altijd eenduidig te analyseren, zoals we bij (20) zagen. In het geval van (21) moeten we ook op een dieper niveau dan puur het gestelde kijken: de 'hoop op winter' contrasteert niet rechtstreeks met een 'te zachte januari'. Wel contrasteert de inhoud van de hoop. *Hopen*, als mentaal werkwoord (in dit geval in nominale vorm), opent een mentale ruimte (in de zin van Fauconnier 1994, zie ook Verhagen 2005b: 78-155) waarbinnen een propositie wordt beschreven: de opgeroepen ruimte op tijdstip 1 ('Aan het begin van de maand') is hopen, met als daarbinnen opgeroepen ruimte 'januari wordt winters'. Dit contrasteert met de ruimte op moment 2, nl. dat er

gesteld kan worden dat januari te zacht is. We kunnen een en ander (en gesimplificeerd) weergeven in een mentale-ruimtestructuur¹⁴, zoals in figuur 3:

Figuur 3: Een schematische weergave van de semantiek van zin (21)

De geïnfereerde propositie in de mentale ruimte op moment 1 ‘Januari is winters’ contrasteert met en wordt ‘overruled’ door de propositie in de ruimte die gelijkvalt met de Basisruimte (vgl. het *nu*) op moment 2, nl. ‘Januari is te zacht’. Het ‘overrulen’ van de eerste propositie wordt hier in gang gezet doordat de Basisruimte, de realiteit van de gesprekssituatie, sterker is dan een gedachte-inhoud in een opgeroepen, verleden-tijdsruimte. Dit lijkt me een inferentie te zijn: de semantiek drukt slechts een contrast uit; dat de Basisruimte als ‘meer waar’ wordt gewaardeerd dan een gedachte-inhoud is wereldkennis van de gesprekspartners, die bij de interpretatie van deze zin komt kijken maar die niet door de zin zelf wordt uitgedrukt.

Als we twee met de Basisruimte samenvallende ruimtes naast elkaar zetten, zoals in zin (22), hieronder herhaald, dan ontstaat er simpelweg een contrastlezing.

¹⁴ Ter verduidelijking wil ik hier kort ingaan op de schemaconventies die ik hanteer in dit paper. Een rechthoekig gebied is een mentale ruimte. De pijlen geven aan welke ruimte de moederruimte is en welke de dochterruimte. De pijl loopt van moederruimte naar dochterruimte. Boven elke ruimte staat, indien relevant wat de aard van de ruimte is. De lijnen geven de staat aan. Dikgedrukte lijnen zijn on-stage (in de zin van Langacker 1987), de dunnere lijnen zijn off-stage: het zijn inferenties en dergelijke. Afgeronde rechthoeken met stippellijnen geven meta-ruimtes aan: scenario's waarbinnen moeder- en dochterruimtes zich bevinden. Met diagonale arcering (zie sectie 5) markeer ik negatieve epistemische of evaluatieve *stance*. De gebogen lijnen met dubbele pijlen, ten slotte, geven een contrast aan.

- (22) Waren de gereformeerden onder Kuyper kritischer - tussen God en mens moesten immers geen andere machten staan - de hervormden daarentegen hebben altijd de hand van de Almachtige in het koningschap gezocht .

Hier vinden we geen enkele hogere epistemische waardering van de ene situatie boven de andere.

De hogere waardering van een ruimte kan ook tot stand komen door wereldkennis die niet van epistemische aard is. In een zin als (26) is het ene comment ('vijf gulden sparen') gunstiger (dus: *evaluatief*) dan het andere ('twee kwartjes kosten'):

- (25) Kost het advies misschien twee kwartjes per rit, het spaart dus een gulden of vijf .

Beide ruimtes zijn even 'waar', maar toch drukt de spreker uit dat we in de tweede ruimte met een gunstige situatie te maken hebben: het 'spaar-scenario' levert meer op dan het 'kost-scenario' kost. Hier komt wereldkennis om de hoek kijken: alleen omdat we liever meer geld hebben, waarderen we het 'spaar-scenario' als beter. We zien hier duidelijk dat de twee situaties met elkaar kunnen contrasteren, doordat ze uit hetzelfde Frame (cf. Fillmore 1982) van 'handel' komen.

Er komen dus gevallen voor waarbij geen directe inferentie over de meerwaarde van een van beide comments ten opzichte van het andere comment mogelijk is. Het lijkt me dan ook dat de constructie *per se* alleen contrastiviteit van twee comments onder twee perspectieven uitdrukt. Wat in ieder geval een regelmatigheid lijkt te zijn, is dat als één van beide comments door pragmatische kennis hoger op een subjectieve schaal (evaluatief of epistemisch) staat dan de andere, deze comment dan in de hoofdzin staat:

- (25') ?Spaart het advies een gulden of vijf, het kost misschien twee kwartjes per rit.
(21'') ?Kan er nu de louwmaand op zijn laatste benen loopt gesteld worden dat januari 2002 de boeken in gaat als te zacht, aan het begin van de maand koesterden velen nog hoop op winter.

Een zin als (21'') is wel te interpreteren, maar hij betekent iets anders dan de oorspronkelijke variant. Door deze omdraaiing lijkt een soort concessieve betekenis te

ontstaan. Een zin als (21") kan geparafraseerd worden als 'hoewel dit zo is, dachten velen eerst iets anders'. Met een zin als (22) is omdraaiing zeer goed mogelijk:

- (22') Hebben de hervormden altijd de hand van de Almachtige in het koningschap gezocht, de gereformeerden onder Kuyper waren kritischer - tussen God en mens moesten immers geen andere machten staan.

Er is in ieder geval een zekere asymmetrie in de functie van de V1-zin en de hoofdzin. Hoewel een inferentie waarin het ene comment waardevoller, belangrijker of meer als de waarheid wordt geacht, mijns inziens een pragmatische aangelegenheid is, lijkt de positie van dit eventuele waardevollere element conventioneel in de hoofdzin te liggen, en niet in de bijzin. Voorlopig kan de volgende semantiek opgesteld worden:

- (27) Contrastieve zinnen met een V1-bijzin:

a	[V1-bijzin		Voor perspectief x geldt: p ($p \in \text{Frame}_x$)
			Waarbij $x \in \{\text{tijdsbepaling, locatiebepaling, entiteit}\}$
b	[Hoofdzin:		Voor perspectief y geldt: q ($q \in \text{Frame}_x$)
			Waarbij $y \in \{\text{tijdsbepaling, locatiebepaling, entiteit}\}$
c	[P1-Hoofdzin		y]
d	x en y zijn elementen van dezelfde categorie {tijdsbepaling, locatiebepaling, entiteit}		
	$p, q \in \text{Frame}_x$ (p en q zijn vergelijkbaar: het zijn elementen die in hetzelfde frame geconceptualiseerd worden.)		
	p en q zijn contrastief (p en q verschillen op een voor de gesprekspartners opmerkelijk punt)		
	Als één van beiden waardevoller wordt geacht (door pragmatische inferentie), dan is dat q .		

3.3 Bijzondere kenmerken van de V1-bijzin

Ook de V1-zin heeft een eigenaardige eigenschap. Het is gebruikelijk dat direct op het werkwoord op P1 het geïnverteerde subject volgt. Deze regel noem ik [P1=finiet werkwoord \rightarrow P2= subjectsNP], dus op P2 vinden een subject als op P1 een finiet werkwoord voorkomt. Dit lijkt een vrij algemeen geldende, hoewel niet categorische,

tendens te zijn in alle V1-zinnen. Bij de contrastieve zinnen komt het echter meermalen voor dat we een V1-zin aantreffen waarbij op P2 geen subject staat:

- (28) Is voor jongens als Ungerer en De Leuw de estafette de enige mogelijkheid aan de WK deel te nemen, voor atleten als Douglas en Van Balkom is de '4 x 100' een bijnummer .
- (29) Dronk in 1990 16 procent van de 16 en 17-jarige jongens zes glazen in de week of meer, nu haalt bijna eenderde van de jongens dit aantal .

In de exclamatieve en conditionele afhankelijke V1-zinnen lijkt de regel [P1=finiet werkwoord → P2= subjectsNP] op grond van de corpusdata veel strikter te worden toegepast. We vinden geen P2=niet-subject bij de exclamatieve zinnen, en slechts 13 (van de 844) bij de conditionele zinnen.

De verhouding van P2=subject en P2=niet-subject in de drie groepen is als volgt:

		P2 van de V1-zin		Totaal
		Subject	Niet-subject	
Zinstype	Contrastief	87	16	103
	Exclamatief	52	0	52
	Conditioneel	832	13	845
Totaal		971	29	1000

Tabel 3: verhouding P2=subject en P2=niet-subject over de drie semantische typen

Beide andere types wijken wél significant af van het contrastieve type (beide types: Fisher Exact test, eenzijdig: $p < .001$), maar niet van elkaar (Fisher Exact test, tweezijdig: $p = 1$). De contrastieve V1-zinnen laten dus meer afwijking van de tendens toe. In alle zestien de gevallen waarin een niet-subject op P2 terecht komt, is dat element een perspectiefaanduiders van het soort dat we eerder hebben gezien, nl. bij de hoofdzins-P1. We vinden beide grote groepen op deze positie: bepalingen van tijd en entiteiten.

Een dergelijke vooropplaatsing van het contrastieve topic is onnodig als het subject op P2 al een contrastief topic is. Dit biedt direct een kijk op de motivatie van het frequent voorkomen van niet-subjecten op P2, die ongeveer hetzelfde als bij de P1 van de hoofdzin luidt: als we oorspronkelijk een subject op P2 hebben, dit subject is regelmatig de perspectiefaanduiders binnen deze constructie, en de contrastieve perspectiefaanduiding is de belangrijkste functie van de constructie, dan is het niet

ondenkbaar dat op het P2-slot niet-subjectselementen terecht komen die het perspectief aanduiden.

Hoewel deze ‘vooropplaatsing’ van contrastieve perspectiefaanduiders niet zo strikt wordt toegepast, is er wel een tendens aanwezig. We kunnen dus ook de P2 van de V1-zin een symbolische rol toekennen. Er is immers geen sprake van *slechts* een betekenisloze plek waar het subject komt: langs de hiervoor geschetste weg kan een positie als de P2 van een V1-zin een betekenisvolle positie binnen de constructie krijgen: als er al iets anders dan het subject voorkomt, dan is het de perspectiefaanduiders van de V1-zin, dat we eerder *x* hebben genoemd. De semantiek van de V1-zins-P2 kan nu als volgt worden weergegeven:

- (30) [[[Vf **P2** ...]_{s1}[P1 Vf ...]_{s2} | SUBJECT of *x* (*x*= perspectiefaanduiders van de V1-zin)]

3.5 *Vergelijking tussen de contrastieve V1-constructie en andere constructies*

De V1-zin biedt een contrastief kader voor de hoofdzin, maar, in tegenstelling tot bijzinnen met *terwijl*, *hoewel*, *als* en *waar*, vereist de structuur van het patroon dat de twee topics uit dezelfde frames komen (bv. ‘tijd’ of ‘locatie’) en dat de twee comments een contrastieve inhoud hebben, en dus ook uit een zelfde verzameling situaties of frames komen. Het contrast tussen de comments, met een verplichting tot gelijkaardige topics maakt dit patroon tot wat het is.

Ook bijzinnen *kunnen*, hoewel dit niet altijd het geval is, deze functie uitdrukken, maar de informatiestructuur is anders door de onmogelijkheid na een bijzin nog een topicaal element te plaatsen: de P1 van de hoofdzin is dan al gevuld met die bijzin. In de contrastieve V1-constructie is de V1-zin eigenlijk buiten de zinsstructuur geplaatst en blijft de mogelijkheid er een topicaal element op P1 in de hoofdzin te plaatsen. Deze asymmetrie is te zien in de volgende gevallen:

(31a) Terwijl in 1991 vijftig mensen werden opgepakt, waren dit er in 1992 tachtig.

(31b) Waar in 1991 vijftig mensen werden opgepakt, waren dit er in 1992 tachtig.

(31c) Werden er in 1991 vijftig mensen opgepakt, in 1992 waren dit er tachtig

Geconstrueerde voorbeelden

Aan de andere kant kunnen contrastieve V1-zinnen vaak niet uitdrukken wat bijzinnen met *terwijl* en *waar* wel kunnen, namelijk een contrast met comments die niet uit eenzelfde verzameling komen en zonder duidelijke niet-subject topics:

(32a) Terwijl/Hoewel Jan ziek was, liet Piet hem afwassen en boodschappen doen.

(32b) ?Was Jan ziek, Piet liet hem afwassen en boodschappen doen.

(33a) Terwijl Jan ziek was, ging hij niet naar huis.

(33b) ?Was Jan ziek, naar huis ging hij niet.

Geconstrueerde voorbeelden

Aan de andere kant, met minder integratie, kunnen we twee hoofdzinnen juxtaponeren:

(31d) Er werden in 1991 vijftig mensen opgepakt. Dit waren er in 1992 tachtig.

Ook hier kan het contrast in tijd benadrukt worden door vooropplaatsing van de tijdsbepalingen. Formeel verschilt de contrastieve V1-constructie van de situatie waarin twee ge juxtaponeerde zinnen contrasteren door de woordvolgorde van de eerste zin (zie de volgende subsectie) en het intonatiepatroon. In gesproken taal (eventueel: voorgelezen taal, de contrastieve V1-zin is nogal formeel) zitten in de contrastieve V1-constructie beide zinnen onder één intonatiecontour. Er is daarnaast een stijging aan het einde van de V1-zin, die markeert dat de zin nog niet af is (cf. Bolinger 1984). Door de zinnen onder één intonatiecontour te brengen, signaleert de spreker dat de informatie in de zinnen bij elkaar hoort, dus dat de ene zin in het licht van de andere geïnterpreteerd moet worden.

3.5 *De contrastieve V1-constructie als V1-patroon en als NI-patroon*

Het is moeilijk voorstelbaar dat het V1-patroon aan deze constructie een functie bijdraagt zoals die door Daalder, van der Horst of Diessel beschreven wordt. Er is immers geen spanning tussen de informatie in de V1-zin en de kennis van de gesprekspartners (Daalder), overmatige aandacht voor het attitudineel aspect (van der Horst) lijkt ook niet aanwezig te zijn en de richting van de *fit* is woorden-naar-wereld (Diessel).

Toch is Daalders notie van deiktische spanning het bruikbaarst van deze drie hypothesen. We moeten ons de spanning dan voorstellen als een spanning tussen twee proposities, elk binnen een perspectief. De V1-zin signaleert dan de spanning tussen de propositie in de bijzin en die in de hoofdzin. Met een dergelijke uitleg rekken we echter wel de grenzen van het fenomeen 'deiktische spanning' op, omdat het deiktisch centrum niet de gesprekssituatie en haar participanten (de basisruimte of *base space*) is, maar een andere opgeroepen ruimte. Dit hoeft geen probleem te zijn, als we het fenomeen 'spanning tussen twee (niet basis-) ruimtes' onafhankelijk van dit patroon kunnen aantreffen. We kunnen dan zeggen dat Daalders voorgestelde semantiek algemener moet worden opgevat als 'met het V1-patroon geeft de spreker aan dat zij aandacht vraagt voor de spanning tussen de propositie van de V1-zin en een andere propositionele inhoud, of deze nu uitgesproken is of zal worden of algemeen bekend verondersteld wordt door de gesprekspartners. Toch zou ik deze nieuwe hypothese niet in zijn geheel durven te verdedigen op basis van alleen deze data. Op dit vlak is nader onderzoek wenselijk.

Zoals we hebben gezien, kunnen we de V1-bijzinnen niet net zo gemakkelijk als de *als*-bijzinnen op een schaal plaatsen in semantisch opzicht. De verschillende patronen hebben simpelweg een andere semantiek. Toch lijkt er wat voor te zeggen dat *historisch* het contrastieve patroon en het conditionele patroon een gemeenschappelijke voorvader hebben. In de verte lijkt dit patroon wel op een taalhandelingsconditionele zin, die ook vaak met het NI-patroon wordt uitgedrukt. De protasis zou dan een situatie benoemen die de situatie uitgedrukt in de apodosis relevant voor de hoorder maakt.

Evidentie voor deze hypothese vinden we in Nederlandse *als*-zinnen als

- (34) Als Natuurpunt al enthousiast was, dan waren de deelnemers aan de wandeling dit nog veel meer.

www.natuurpuntgent.be/werkgroepen_kern_latem_artikels.php

- (35) Als ik als timmerman al slecht was, als bouwvakker was ik een ramp

Naar: Haiman (1978: 564)

Hier zien we dat dergelijke contrastieve relaties ook met *als*-bijzinnen uitgedrukt kunnen worden. Beide zinnen laten ook zien dat we met meerdere perspectieven te maken hebben (*Natuurpunt-deelnemers, als timmerman-als bouwvakker*). Ook het

Duits kent overigens het V1-contrastieve type, dat opmerkelijkerwijs met het Duitse resumptieve partikel so wordt uitgedrukt.

- (36) Hatte er auf dem Gymnasium in Kassel unter der strengen Aufsicht seines Erziehers Georg Hinzpeter hart arbeiten müssen, so führte er als Student ein eher unbeschwertes Leben.

Die Zeit / Campus, 2008, nr. 4, p. 36

Dit partikel wordt (cf. König en van der Auwera 1988) vergelijkbaar met het Nederlandse *dan* gebruikt in conditionele zinnen. Het bestaan van dit type in het Duits wijst er dus ook op dat het contrastieve en het conditionele type -historisch tenminste- enige verwantschap vertonen.

3.6 De contrastieve V1-constructie: conclusie

Het type contrastieve zinnen uit deze sectie kan het beste als een constructie worden beschreven. Dat de zin een contrastieve lezing oplevert, lijkt niet een compositionele functie van een V1-zin en een hoofdzin te zijn. Op basis van de hypothesen van Daalder, van der Horst en Diessel wordt niet deze specifieke semantiek en de vormelijke afwijking van het contrastieve patroon voorspeld. Het gehele patroon, zoals in (37) beschreven moet opgeslagen zijn:

- (37) Contrastieve zinnen met een V1-bijzin:

[[[Vf XP₁ ...]_{V1-bijzin} [XP₂ Vf ...]_{Hoofdzin}]_S

a	[V1-bijzin		Voor perspectief x geldt: p ($p \in \text{Frame}_x$)
Waarbij $x \in \{\text{tijdsbepaling, locatiebepaling, entiteit}\}$
b	[Hoofdzin:		Voor perspectief y geldt: q ($q \in \text{Frame}_x$)
Waarbij $y \in \{\text{tijdsbepaling, locatiebepaling, entiteit}\}$
c	[XP ₂		y]
	[XP ₁		'subject' of x]
d	x en y zijn zijn elementen van dezelfde categorie {tijdsbepaling, locatiebepaling, entiteit}
$p, q \in \text{Frame}_x$ (p en q zijn vergelijkbaar: ze worden geconstrueerd in hetzelfde frame)		

p en q zijn contrastief (p en q verschillen op een voor de gesprekspartners opmerkelijk punt)

Als één van beiden waardevoller wordt geacht (door pragmatische inferentie), dan is dat q .

De evidentie voor het bestaan van deze constructie is de bijzondere, conventionele, rol van de P1 van de hoofdzin, de overtreding van de algemene regel [P1=finiet werkwoord → P2= 'subject'] in een significant hoog aantal V1-zinnen en de aard van deze overtreding, nl. dat het perspectiefaanduidende element dan op deze P2 komt. De relatie van dit patroon tot andere patronen is mij nog niet geheel duidelijk: een historische ontwikkeling uit het conditionele type of een gemeenschappelijke voorouder van beide constructies is niet ondenkbaar.

4 *Exclamatieve V1-bijzinnen*

De tweede categorie vormen de V1-bijzinnen van het type

- (38) Spitten ze weer ergens een tuin om, vinden ze weer geen tunnels.
- (39) Denk ik dat ik iets kan pakken, kom ik er net niet bij
- (40) Zing je een ballet, denkt men dat je niets anders kunt.

Ook hier zal ik achtereenvolgens de constructionele eigenschappen van het patroon beschrijven, de onderschikkingskwestie belichten en het verband met andere constructies bespreken.

4.1 *Vorm van de exclamatieve V1-bijzinnen*

Op vormelijk gebied is er niet veel bijzonders te vermelden over deze constructie. De eerste (bij-)zin kan niet op een andere positie staan dan vooraan en alle tijden komen voor. Er lijkt een voorkeur te zijn voor bepaalde lexicale elementen, maar hier zal ik later op terugkomen. Wel blijft de vraag of de tweede zin (voortaan: S2) een V2-hoofdzin is waarbinnen de eerste clause (voortaan: S1) op P1 staat, of een tweede V1-zin, gejuuxtaponeerd met de C1. Hoewel op grond van de data geen harde conclusie te trekken is, neig ik meer naar de laatste optie. Mijn motivatie hiervoor zal bij de bespreking van de functie aan bod komen.

4.2 Functie van de exclamatieve V1-bijzinnen

4.2.1 De S2

Zoals van der Horst en van der Horst (1999: 265-267) schrijven, heeft de betekenis van dit type zinnen iets te maken met de ergernis of verbazing van de spreker over de inhoud van de tweede zin. We hebben dus te maken met zinnen die een evaluatieve *stance* (cf. Du Bois 2007) uitdrukken: er is een denkend subject dat zich verbaast of verontwaardigd is, dus dat zich op een bepaalde manier tot een voorgestelde situatie verhoudt. Toch wordt in deze constructie niet met zoveel woorden gezegd wat precies de aard van de verhouding van het *stance*-subject en de beschreven situatie is, terwijl we direct weten dat er iemand is die verontwaardigd of verbaasd is door de beschreven situatie. Ook wordt niet gezegd *wie* dit *stance*-subject is, maar weten we wel direct dat in zin (39) de *ik* is die, naast subject in de propositionele inhoud, ook het subject van de *stance* is, oftewel degene die verbaasd of geërgerd is.

Een volledig expliciete manier om deze *stance* uit te drukken, vinden we bijvoorbeeld bij complementatieconstructies als *Het verbaast mij dat Jan niet komt*, waar de matrixzin *Het verbaast mij* het uitgangspunt (*vantage point*, i.c.: *mij*) en aard (*verbazen*) van het perspectief expliciet uitdrukt. Het uitgangspunt van de *stance* wordt in bovenstaande exclamatieve zinnen niet expliciet gegeven en moet inferentieel aan een persoon worden toegeschreven. Als er een eerste persoonssubject voorkomt in de eerste of tweede clause, zoals in (39) [16 gevallen] dan lijkt het meestal dat subject te zijn dat zijn of haar verwondering uitspreekt over een situatie.

Een andere frequente groep is die van de generieke tweede personen, zoals in (40). In 19 gevallen vinden we in minstens één van de twee clauses een generieke tweede persoon. De spreker lijkt dan het perspectief breder te maken: niet alleen voor de spreker zelf gaat de verwondering over het feit dat *men denkt dat je niets anders kan*, zoals in op, maar voor eenieder die *een ballet zingt*.

Vinden we geen eerste of generieke tweede persoon, zoals in (38) [17 gevallen], dan wordt het perspectief toegekend aan het uitgangspunt dat op dat moment van het discours aanwezig is, meestal de spreker. In (x) betekent dit dat de spreker verontwaardigd is over het feit dat *ze weer geen tunnels vinden*, maar ook

mogelijk is dat het derde-persoons subject ze dat zo ervaart. In het laatste geval hebben we te maken met een indirecte innerlijke monoloog. Als een zin als (38) ingebed is in een stuk discours dat deze vorm van gedachteweergave hanteert, zoals (38') is deze lezing niet ondenkbaar, terwijl in (38'') de *ik* zich impliciet als uitgangspunt opdringt:

- (38') Ze zagen flink op tegen de klus. De voorgaande keren was het resultaat ook al tegenvallend. Het is elke keer hetzelfde liedje: spitten ze weer ergens een tuin om, vinden ze weer geen tunnels.
- (38'') En die technische dienst is een waardeloos, slecht geïnformeerd zootje: spitten ze weer ergens een tuin om, vinden ze weer geen tunnels.

Als het uitgangspunt in zinnen als (38) zo'n 'stille' eerste persoon is, dan hebben we te maken met maximale subjectiviteit in de zin van Langacker (1987, 129): het subject valt niet onder de *scope of predication*. Ook bij de eerste-persoons en generieke tweede-persoons subjecten is de zin niet maximaal objectief in Langackers termen: de *stance* wordt niet door middel van talige operatoren toegeschreven aan dat subject, maar omdat er een mogelijke drager van het uitgangspunt aanwezig is, als grammaticaal subject in een van beide zinnen, is de associatie tussen het subject van de handeling en het uitgangspunt van de beoordeling snel gemaakt.

De aard van de stance, 'verbazing' of 'ergernis' is ook impliciet. Er komen geen elementen als *het verbaast me dat of wat vervelend!* in de zinnen voor, hoewel dergelijke elementen wel in de omringende context aan te treffen zijn. Ook kan de verbazing van positieve aard zijn, zoals in (q). Opgemerkt dient te worden dat dit het enige voorbeeld in het corpus is van een positieve *stance* van verbazing:

- (41) Moet je nagaan wat een buitenkans: ben je Oekraïener, krijg je plotseling enkele boeken van mij in het Oekraïens!

Wel vinden we in de C2 vaak elementen die erop duiden dat er een subject is dat de situatie op een bepaalde manier construeert: we vinden vaak woorden als *weer* (4x), *ineens* (3x), *vervolgens* (2x), *nog* (2x) en *nog...ook* (2x). Bijwoorden en partikels als deze duiden, naast een temporele verhouding (*ineens*, *vervolgens*, *nog*) of een aspectuele eigenschap die aan de situatie toegeschreven wordt (*weer*), vaak ook een evaluatieve verhouding ten opzichte van de propositie aan. *Ineens* geeft aan dat de

inhoud van de C2 temporeel kort op die van de C1 volgt, of dat er een soort onmiddellijke overgang van de ene in de andere situatie is. Daarnaast, of misschien zelfs primair, signaleert *ineens* een soort onverwachtsheid van de inhoud. Dit is een *stance*-markerende functie: het is immers onverwachts *voor iemand* gegeven iemands verwachtingspatroon. Een ander veel voorkomen subjectief element is het koppelwerkwoord *blijken* (cf. Sanders en Spooren 1996)

Hoewel al deze elementen de lezing van (verontwaardigde) verbazing versterken, zijn ze niet noodzakelijk om deze lezing te bewerkstelligen: de zinsconstructie krijgt deze lezing ook zonder deze elementen:

(40) Zing je een ballet, denkt men dat je niets anders kunt.

(42) Kom ik uit een winkel, zit er een toerist op mijn fiets!

In beide zinnen is geen partikel of bijwoord aanwezig dat uitdrukking geeft aan de verbazing of verontwaardiging van de spreker. De beste conclusie lijkt mij dan ook om het feit dat er een bepaald type *stance* wordt uitgedrukt wordt met dit type zinnen, als de functie van het formele zinspatroon (inclusief in de spreektaal de gemarkeerde intonatie) te beschouwen. Eventuele elementen die ook deze *stance* uitdrukken, komen hier bovenop en versterken of specificeren de lezing, maar maken haar tegelijkertijd objectiever in de construal, omdat er meer perspectiefaanduidende elementen binnen de Langackeriaanse *scope of predication* vallen.

Concluderend: de tweede clause is een assertie waartegenover een *stance* van verbazing of ergernis bestaat. Het vormelijke patroon [V1+V1] drukt deze *stance* uit, maar allerhande elementen kunnen de aard van de *stance* specificeren en versterken. Het uitgangspunt van de *stance* verschilt, afhankelijk van wat de subjecten in de twee clauses zijn. Bij eerste en tweede personen is de link tussen zinssubject en perspectiefdrager gemakkelijk gelegd, bij derde personen bepaalt de context het subject. De mate van subjectiviteit verschilt: in sommige gevallen (eerste en generieke personen) is een mogelijke drager van het uitgangspunt aanwezig, in andere (derde personen) is het uitgangspunt vaak implicieter: er is in een fragment als (38'') geen expliciete suggestie dat het om de *ik* als subject gaat.

4.2.2 De S1

De hierboven beschreven S2s komen niet los voor: ze volgen op een V1-zin. Wat is nu de functie van deze S1 in het geheel? Ruwweg vinden we twee soorten S1s: 'gewone' stellende zinnen en zinnen die mentale ruimtes opzetten door de aard van het predicaat.

Bij de laatste groep (11 gevallen) wordt een mentale ruimte opgeroepen doordat er een werkwoord van cognitie in de zin voorkomt. We vinden achtmaal *denken* met een infinitieve of finiete complementszin. Verder komt *willen*+infinitief tweemaal voor, en zien we éénmaal *dromen van* NP. De reden om deze groep apart te behandelen vloeit voort uit de verhouding tussen de S1 en de S2. Laten we daarom daar eerst naar kijken:

- (43) Dachten de amateurs van Ajax zaterdag zowaar een overwinning te behalen tegen Marken , kopte de sterk spelende Dennis Bogaard vlak voor het einde in eigen doel : 2-2 .
- (44) Wil je net even wegdromen in de muziek, schudt de componist je wakker met een onverwachte muzikale wending .
- (45) Ben je stinkend rijk geworden met de verkoop van je huishoudgrill, is het nog niet genoeg.
- (46) Zit je voor jaren in de cel , moet je nog verhuizen ook .

Waar het om lijkt te gaan bij de exclamatieve V1-zinnen, is de verwonderlijkheid van S2 *gegeven* de situatie in S1. Hier zien we ook het -vage- verband met de conditionele zinnen: de inhoud van S1 of de inferenties, verwachtingspatronen of *topoi* die deze inhoud oproept, maakt de verwondering over de inhoud van S2 relevant. Dit is duidelijk te zien als de S2s van de bovenstaande zinnen los geuit worden, uiteraard met V2-volgorde. In isolatie drukken deze zinnen geen onverwachtsheid uit. De *stance* in zinnen als (45') en (46') lijkt mij overigens eerder het gevolg van de partikels.

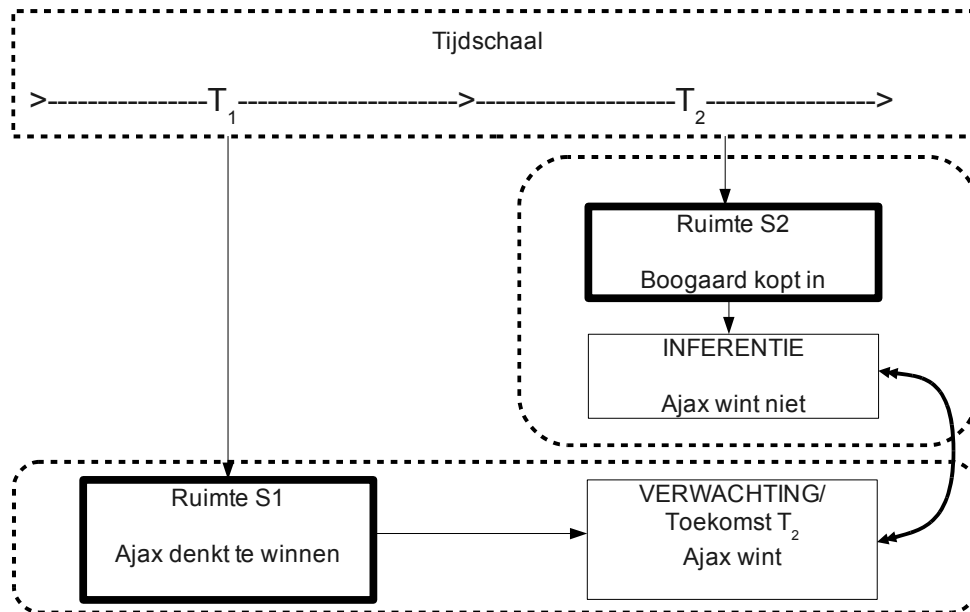
- (43') De sterk spelende Dennis Bogaard kopte vlak voor het einde in eigen doel: 2-2 .
- (44') De componist schudt je wakker met een onverwachte muzikale wending .
- (45') Het is nog niet genoeg.
- (46') Je moet nog verhuizen ook .

De assertie-*cum*-verwondering van de S2 is slechts binnen de S1 relevant. We kunnen dit in termen van mentale ruimtes parafraseren: beide ruimtes (S1, S2) vallen met de Basisruimte samen: ze worden als 'waar' gesteld, maar de verwondering over de ruimte van S2 is alleen mogelijk gegeven S1. Dit relevant maken van de verwondering is een vrij complexe functie. We verwachten dat zo'n verwondering ontstaat over een contrast tussen de twee proposities, maar dit is niet altijd het geval.

Het is bijvoorbeeld niet zo dat in (x) 'Ajax denkt te winnen' als beschrijving van een mentale staat en 'Bogaard kopt in' direct contrasteren. Noch kan het 'jaren in de cel zitten' contrasteren met 'moeten verhuizen'. Wat maakt hier dan de verwondering relevant?

In het geval van (43), en bij de andere mentale werkwoorden beschrijft de mentale staat het verlangen dat iets het geval is (bv. 'winnen'). Dit doet een -gehoopte- voorspelling over een later moment, want als iemand iets verlangt, is het nog niet het geval. Op het moment dat dit latere moment volgens de voorspelling zou plaatsvinden, gebeurt echter iets anders (bv. 'Bogaard kopt in'). Deze nieuwe situatie ontkent min of meer de voorspelling, maar in geen enkel geval dat ik gezien heb, met directe expliciete negatie (*Dachten de amateurs te winnen, gebeurde/lukte dat niet*). Wat hier dus contrasteert, is een inferentie uit de S2: Bogaard kopte in, dus de stand werd 2-2, een gelijkspel, dus Ajax wint niet. Dit is schematisch weergegeven in figuur 4.

Bij de overige gevallen is er ook sprake van een voorspelling of een verwachting, maar ligt deze minder aan de oppervlakte. In een zin als (46) ontstaat de verwondering door het contrast tussen het verwachtingspatroon dat de S1 oproept aan de ene kant en de inhoud van de S2 aan de andere kant. De verwachting is dat als je jaren in de cel zit, er weinig kans is dat je moet verhuizen. Waar bij de types die een mentale ruimte opzetten het verwachtingspatroon expliciet in de complementszin genoemd wordt, moet de hoorder het verwachtingspatroon bij zinnen als (45) en (46) met zijn wereldkennis construeren.

Figuur 4: Een schematische weergave van de semantiek van zin (43)

4.3 De exclamatieve V1-constructie als V1-patroon en als I-patroon

In deze constructie kunnen we beide zinnen als V1-zinnen beschouwen of alleen de eerste zin. Mijn motivatie voor het -voorzichtig- neigen naar de eerste optie, is dat de verwondering die wordt uitgedrukt vooral over de tweede zin gaat. We zouden, met van der Horst, kunnen zeggen dat de spreker hier een bovengemiddelde mate van aandacht voor haar attitudinele verhouding van 'verbazing' wil vragen. Daalder de deiktische spanning kan, wederom met enige wijziging worden toegepast: de spreker drukt met deze zin uit dat het gestelde in de tweede zin ingaat tegen een verwachtingspatroon, waarvoor het kader door de eerste zin gegeven is.

Met de V1-zin zou de spreker dan signaleren dat er tussen het verwachtingspatroon (dus niet de *feitelijke*, maar veeleer de *modale* kennis) en wat er feitelijk gebeurt een discrepantie te ontdekken is. Diessels benadering, ten slotte, lijkt me hier niet erg bruikbaar: er komen redelijk wat gevallen voor waarin de fit 'woorden naar wereld' is, en waarin de spreker verantwoordelijk kan worden gehouden voor de propositionele inhoud (dus waarin er sprake is van een assertie)¹⁵.

¹⁵Een laatste argument voor de visie dat de tweede zin een V1-zin is, is dat deze ook onafhankelijk van de S1 kan voorkomen (*Ik heb de tafel netjes gedekt, en alles gezellig klaargezet, komt-ie niet opdagen!*)

Als de tweede zin redelijk goed als V1-patroon te analyseren is, hoe moeten we dan de eerste zin zien? In veel gevallen is de eerste zin immers ook feitelijk en bestaat er geen spanning. Sommige gevallen hebben een eerste zin waarin de spreker wil zeggen dat het om een uitzonderlijke situatie gaat: in die gevallen kunnen we spreken van bovengemiddelde aandacht voor het attitudineel aspect of voor de sprekers verhouding tot het predikaat. Hier is tegen in te brengen dat deze *stance* meestal met partikels als *een keer* of *eens* ('ns) wordt uitgedrukt. De meerderheid van de gevallen bestaat uit eerste zinnen die op geen enkele wijze enige *stance* uitdrukken. De S1 doet niets meer dan het kader schetsen waarbinnen de *stance* t.o.v. de tweede zin relevant is.

In dat 'scheppen van een kader' komt het exclamatieve type overeen met de andere twee constructies: het conditionele en het contrastieve V1-type. In tegenstelling tot deze twee types, contrasteert dat kader niet met andere elementen in het discours. Bij het contrastieve type contrasteert de V1-zin met de daaropvolgende V2-zin, en, zoals we zullen zien, bij het conditionele type contrasteert de V1-zin met een eerder element in het discours. De eerste zin van het exclamatieve type doet dit niet; het zet simpelweg een ruimte op waarbinnen de *stance* ten opzichte van de tweede zin relevant is.

Op basis van de hypothese dat de tweede zin een V1-zin is, en geen V2-zin waarvan de P1 ingenomen wordt door de eerste zin, is het niet zinnig ons af te vragen wat de integratieve woordvolgorde hier doet. Er is immers geen integratieve woordvolgorde, maar twee V1-zinnen in een complexe zin. Als we wel aannemen dat de tweede zin de hoofdzinsvolgorde vertoont, dan is het lastig te beredeneren wat deze I-volgorde motiveert. Zoals Renmans en Van Belle (2003) aantonen, is het I-patroon (bij conditionele zinnen) voornamelijk weggelegd voor inhoudelijke verbanden, dus voor die verbanden die binnen het cognitieve domein van de fysieke wereld blijven.

Bij het exclamatieve V1-type is conditionaliteit wel aanwezig, maar dan moeten we de notie weer oprekken: het verband is dat de eerste zin de *stance* ten opzichte van de tweede relevant of begrijpelijk maakt. Hiermee lijkt het patroon eerder op relevantie- of taalhandelingsconditionele zinnen, waarbij we eerder het NI-patroon

verwachten. Ook dit ondersteunt m.i. weer de visie dat we voor de S2 niet met een V2-patroon, maar met een gejuxtaponeerd V1-patroon te maken hebben.

4.4 Vergelijking tussen de exclamatieve V1-constructie en andere constructies

Omdat deze constructie voor een vrij specifiek doel gebruikt wordt, nl. ergernis of verbazing uiten, zijn er niet veel vergelijkbare constructies te verwachten. Natuurlijk kan deze semantiek ook worden uitgedrukt met andere middelen. Een belangrijke lijkt me het specifieke intonatiecontour van deze zin (cf. van der Horst en van der Horst 1999). Dit contour, met twee 'focale' pieken kan immers ook over andere constructies 'gelegd' worden (deze pieken, bij benadering, zijn in de volgende set zinnen onderstreept:

(46) Zit je voor jaren in de cel, moet je nog verhuizen ook

(46'') Hij zit voor jaren in de cel, en moet nog verhuizen ook.

Toch is dit intonatiepatroon niet los te zien van de exclamatieve V1-constructie. Als het intonatiepatroon ontbreekt, is de zin soms als conditioneel te interpreteren. Vaak is deze interpretatie vreemd, en soms zelfs onmogelijk.

Opmerkelijk is het dat exclamatieve V1-zinnen met een generieke tweede persoon in de bijzin in sommige gevallen met een conditionele imperatief (Boogaart en Trnavac 2004) geparafraseerd kunnen worden. De gevallen waarin het wel goed lukt, zijn ook de gevallen waarin een verband tussen de twee zinnen te maken is. De parafrase lukt namelijk wél bij gevallen waarin de inhoud van de S2 veroorzaakt wordt door die van de S1 (causaal verband), en waarin dit voorwaardelijke verband als 'restrictief' gezien kan worden. Restrictiviteit houdt in dat alleen de inhoud van de protasis of slechts het minste voorkomen van de inhoud van de protasis de apodosis veroorzaakt (cf. Fortuin en Boogaart te verschijnen). In andere gevallen, waarin twee ongerelateerde proposities de S1 en S2 zijn, is het moeilijker. Ook lijken sommige werkwoorden (bv. *zijn*) zich niet goed te lenen voor de conditionele imperatief constructie:

(39) Zing je in een ballet, denkt men dat je niets anders kunt

Zing in een ballet en men denkt dat je niets anders kunt

- (46) Zit je voor jaren in de cel, moet je nog verhuizen ook
?Zit voor jaren in de cel, en je moet nog verhuizen ook
- (47) Ben je Oekraïener. krijg je plotseling enkele boeken van mij in het Oekraïens!
?Ben Oekraïener en je krijgt plotseling enkele boeken van mij in het Oekraïens!

Semantisch verschilt de exclamatieve V1-constructie van de conditionele imperatief in het ontbreken van directiviteit of 'hoorder-gerichtheid' in de eerste constructie. Dit kan ook verklaren waarom exclamatieve types met het werkwoord *zijn* zich zo slecht laten parafraseren met een conditionele imperatief: 'Wees/ben Oekraïener' in (x) is geen gelukkige (*felicitous*) directieve taalhandeling, omdat de voorwaarde dat de hoorder het verzoek kan uitvoeren (cf. Searle 1969), niet vervuld kan worden.

4.5 De exclamatieve V1-constructie: conclusie

De exclamatieve V1-constructie is een patroon dat gebruikt wordt om de *stance* of de verhouding van een subject tot een situatie uit te drukken. Deze *stance* is er altijd een van verwondering, en bijna altijd van ergernis. Deze subjectiviteit blijkt niet direct uit het talige materiaal, en moet dus in het constructionele patroon zijn opgeslagen.

De 'afhankelijke' S1 is geen typische V1-zin omdat er geen spanning met de Basisruimte, geen bijzonder attitudeel aspect en wel vaak woorden-naar-wereld *fit* aanwezig is. De hoofdzin (S2) lijkt een typischere V1-zin: er is spanning met een verwachtingspatroon dat opgezet is door de S1. Ook hier bestaat de spanning niet tussen de propositie in de V1-zin en de Basisruimte of Ground, maar tussen twee opgeroepen ruimtes. Ook van der Horsts 'aandacht voor het attitudele aspect' kan in deze constructie gezien worden; het gaat immers om een bepaalde *stance* in deze constructie. De *fit* is echter wel vaak woorden-naar-wereld, dus Diessels hypothese gaat wederom niet geheel op.

De S1 heeft in haar rol van 'het scheppen van een kader waarbinnen de *stance* t.o.v. S2 relevant is' een functie die vergelijkbaar is met, of in ieder geval te relateren is aan andere conditionele constructies. Ook hier is een historische ontwikkeling uit het conditionele type niet uitgesloten.

Op synchroon niveau daarentegen lijkt er mij voldoende vormelijke en functionele evidentie te zijn om het als een aparte constructie te beschouwen. De

stance kan niet uit slechts het lexicale materiaal en de abstracte V1-betekenis voortvloeien en de zin vertoont altijd een van de andere constructies afwijkend hoofdzinspatroon, zij het omdat de hoofdzin altijd ook een V1-zin is, of omdat de hoofdzin altijd het I-patroon vertoont.

5 De conditionele V1-constructies

5.1 Inleiding

De conditionele zinnen vormen het grootste type in het corpus. Twee subtypes wijken op het eerste gezicht duidelijk af van het centrale patroon en krijgen daarom in deze sectie een aparte behandeling. De vormelijke motivatie hiervoor geef ik in sectie 5.2. Hoe de patronen functioneel verschillen, is een complexere zaak. Eerst moet uiteraard worden vastgesteld wat de functie precies is van de verschillende patronen. Als we dat weten, kunnen we bepalen of de twee subtypes hiervan afwijken.

Ook hier spelen de drie perspectieven die ik in sectie 1 heb geschetst, een rol. Wat is er 'V1-ig' aan de conditionele V1-bijzin? Welke rol vervult het woordvolgordepatroon in de apodosis ten opzichte van de andere patronen? En: waarin onderscheiden deze constructies zich van vormelijk verschillende, maar functioneel vergelijkbare constructies?

5.2 Vormelijke verschillen tussen de drie conditionele V1-constructies

De constructies met conditionele V1-bijzinnen die ik deze sectie zal bespreken, heb ik in sectie 2 opgedeeld in *lexicale* V1-protases¹⁶, V1-protases met *willen* in het werkwoordscluster en V1-protases met *mochten* in het werkwoordscluster. Dit vereist een verklaring. Om de laatste twee types als (relatief) zelfstandige patronen, of constructies, te bespreken, moet aangetoond kunnen worden dat ze op een duidelijke manier afwijken van het 'gewone' conditionele V1-patroon. Hiervoor is het natuurlijk een vereiste dat we weten wat de functie van het lexicale conditionele V1-patroon is. Ik zal daarom de constructionele bespreking van de lexicale conditionele V1-bijzinnen

¹⁶ Met de term *lexicaal* bedoel ik niet dat als verbogen werkwoord van de V1-zin noodzakelijkerwijs een lexicaal werkwoord gebruikt wordt. Ik gebruik deze term om het contrast aan te geven met de twee geconventionaliseerde, of *gegrammaticaliseerde* types. Mogelijkerwijs zijn de types met *had(den)* en *zou(den)* ook geconventionaliseerd, maar uit hun (lage) frequentie en (niet afwijkende) gebruikswijze in de data blijkt dit niet direct.

laten voorafgaan aan de functionele beschrijving van de twee verder geconventionaliseerde patronen. Echter, ook op vormelijk gebied zijn er verschillen tussen de constructies te zien, die op zichzelf al voldoende evidentie vormen voor de aanname van zelfstandige constructies. In deze subsectie bespreek ik deze vormelijke verschillen.

5.2.1 Positie ten opzichte van de hoofdzin

In secties 3 en 4 hebben we al gezien dat V1-bijzinnen categorisch vooropgeplaatst zijn: beide constructies hebben niet de optie waarin de V1-bijzin helemaal aan het eind van de zin komt, laat staan ingebed wordt in de hoofdzin. Voor bijzinnen is dit een eigenaardige eigenschap. Typische V_{LAAT}-bijzinnen komen normaliter achteropgeplaatst voor (Diessel 2005). Conditionele zinnen vormen hier dan weer een uitzondering op, omdat ze vaak topicaal zijn (Diessel 2005 en Haiman 1978), maar deze pragmatische tendens is niet categorisch. Ook is met *als*-bijzinnen (en V_{LAAT}-bijzinnen in het algemeen) inbedding in de hoofdzin mogelijk. De bijzin staat dan te midden van het materiaal van de hoofdzin. Op grond van criteria zoals die door Lehmann (1988, zie hier: sectie 1.3) zijn opgesteld kunnen we dus zeggen dat V1-bijzinnen minder ondergeschikt zijn aan de hoofdzin dan V_{LAAT}-bijzinnen.

Als we de drie V1-protases en de conditionele *als*-protases vergelijken op de positie ten opzichte van de hoofdzin¹⁷ die ze innemen, dan komt het volgende beeld naar voren:

	<i>Vooropgeplaatst</i>	<i>Achteropgeplaatst</i>	<i>Ingebed</i>
Als-zinnen	75	23	2
V1-lexicaal	100	0	0
V1-mocht(en)	77	18	5
V1-wil(len)	52	56	3

Tabel 4: de positie van de bijzin per type

De lexicale V1-zinnen wijken af van de andere drie types: in alle gevallen is de bijzin vooropgeplaatst. Voor de andere types is er, zoals kan worden verwacht bij

¹⁷ Ik heb voor de vergelijkbaarheid in sectie 5.2.1, 5.2.2 en 5.2.4 gewerkt met vier random getrokken samples, elk van 100 zinnen, uit het 1000-zinnen subcorpus en uit het *als*-controlecorpus. Voor plaatsing is het van belang dat de hoofdzin daadwerkelijk een hoofdzin is en geen bijzin, zoals vaak bij *mocht(en)*-zinnen het geval is (zie de volgende subsectie). Alle gevallen in dit sample zijn dus bijzinnen bij zelfstandige hoofdzinnen.

conditionele bijzinnen, variatie met een voorkeur voor vooropplaatsing. Een Fisher's exact toets die elk type met elk ander type vergelijkt, levert op dat de drie types die variatie vertonen elk zeer significant afwijken van het V1-lexicale type ($p < 0,001$). Daarnaast wijkt de V1-protasis met *willen* af van de *als*-zinnen en de *mochten*-zinnen (resp. $p < 0,005$ en $p < 0,001$), wat te maken heeft met de sterke neiging tot achteropplaatsing. *Als*- en *mochten*-zinnen verschillen onderling niet significant, wat voor de functie van het *mocht(en)*-type een mogelijk interessante observatie is. V1-zinnen met *willen* en *mochten* zijn in dit opzicht als zelfstandige patronen te beschouwen: ze onttrekken zich aan de categorische eis van de lexicale V1-protasis dat vooropplaatsing verplicht is.

5.2.2 Mogelijkheid tot onderschikking van de gehele zin

In het algemeen kunnen hoofdzinnen, of deze nu complex of enkelvoudig zijn, ondergeschikt worden aan een andere zin. De woordvolgorde van de ondergeschikte hoofdzin verandert dan van V2 naar V_{LAAT}, en er wordt een onderschikkend voegwoord ingevoegd. Op deze manier ontstaat een nieuwe complexe zin met twee hiërarchische niveaus. V1-zinnen in het algemeen lijken zich niet te lenen voor deze operatie:

- (48) Had ik maar een auto!
- (48') *Ik zei dat {had ik maar een auto/ik maar een auto had}. [grammaticaal, maar niet in deze betekenis]
- (49) Kom ik naar buiten, zit er een toerist op m'n fiets.
- (49') *Het was een leuke dag, hoewel {ik naar buiten kom/kom ik naar buiten}, {er een toerist op m'n fiets zit/zit er een toerist op m'n fiets}.
- (50) Lukt het niet, dan moet je even bellen.
- (50') *Jan zei dat lukt het niet, je dan even moet bellen.
- (51) Als het niet lukt, dan moet je even bellen.
- (51') Jan zei dat als het niet lukt, je dan even moet bellen.

Geconstrueerde voorbeelden

In de laatste zes gevallen zien we een ondergeschikte zin, V1 in (49-50), *als*+V_{LAAT} in (51).

Het lijkt erop dat V1-bijzinnen de algemene afkeer van onderschikking met V1-hoofdzinnen gemeen hebben. Als we naar de gevallen met *willen* en *mochten* kijken, dan is deze afkeer afwezig, dat wil zeggen: er zijn voorbeelden te vinden in het corpus van de volgende soorten zinnen:

- (52) Jan zei dat, mocht het lukken, hij hier zal zijn om vier uur.
- (53) Jan zei dat, wil je de deadline halen, je hard door moet werken.

Geconstrueerde voorbeelden

In deze twee zinnen is het bereik van de protasis niet de gehele zin: *mocht het lukken* is niet de protasis bij *Jan zei dat hij hier zal zijn om vier uur*. De apodosis die opgaat binnen de conditionele ruimte 'het lukt' is de complementzin bij *zeggen*. De ruimtes zijn dus, in volgorde van inbedding 'Jan zei', 'lukt het' en 'Jan zal hier zijn om vier uur'. De gehele conditionele zin is dus ondergeschikt als complement bij het werkwoord van communicatie *zeggen*.

Op deze manier kunnen conditionele bijzinnen ook aan niet-finiëte bijzinnen worden ondergeschikt. In een zin als (52) is het bereik van de bijzin niet de gehele hoofdzin, maar het infinitieve complement bij *zeggen*. Ook hier zijn *als*-zinnen en het *mochten*-patroon mogelijk, maar is het lexicale V1-type uitgesloten. Het *willen*-type ondergeschikt aan een infinitieve bijzin tref ik in mijn corpus niet aan, hoewel dit zinstype niet geheel onmogelijk is

- (54a) *Jan zei te bellen, lukt het hem niet.
- (54b) Jan zei te bellen als het hem niet lukt.
- (54c) Jan zei te bellen, mocht het hem niet lukken.
- (54d) Jan zei hard door te moeten werken, wil het project op tijd af zijn.

Geconstrueerde voorbeelden

De conditionele bijzinnen zijn hier ook mogelijk als *parenthetisch* te beschouwen. Dit wil zeggen dat ze niet een constituent binnen de zin zijn, maar toegevoegd materiaal dat eigenlijk buiten de syntactische structuur van de zin valt. Vormelijk is het mij nog niet precies duidelijk of de conditionele bijzinnen 'verder' ondergeschikt zijn of eigenlijk buiten de zinsstructuur vallen.

Zoals we zien wijkt de distributie van de twee geconventionaliseerde types af van het lexicale type. Is er echter ook een significant kwantitatief verschil aan te

treffen? In de samples treffen we voor beide patronen (functionele) onderschikking aan finiete bijzinnen (*mochten* 7x, *willen* 11x) aan, en zelfs vijfmaal *mochten* (functioneel) ondergeschikt aan infinietieve bijzinnen, zoals in (55)

- (55) Het Witte Huis heeft gisteren laten weten zich ferm te zullen verdedigen mocht het onderzoeksbureau van het congres de rechtszaak waarmee het dreigt , doorzetten.

Beide patronen wijken hiermee elk significant (elk: Fisher Exact, $p < .005$) af van het lexicale V1-patroon en zijn ook hierom als zelfstandige constructies te beschrijven.

5.2.3 *Mogelijkheid tot verdere integratie met de hoofdzin*

Conditionele V1-bijzinnen lijken overwegend de resumptieve woordvolgorde in de hoofdzin te hebben. Een mogelijke oorzaak hiervan ligt in het feit dat de andere twee woordvolgordes, integratief en niet-integratief, al 'bezet' zijn door constructies met een geheel andere functie. Om constructionele homonymie te vermijden blijft de conditionele V1-zin sterk de resumptieve woordvolgorde vertonen en is het natuurlijke proces naar meer integrativiteit (cf. van der Horst en van der Horst 1999, König en van der Auwera 1988, zie ook hier: voetnoot 11) geblokkeerd.

Hierbij dient opgemerkt te worden dat het om *geschreven* taal gaat: in spreektaal is de gemarkeerde intonatie bij het integratieve exclamatieve type een signaal dat we met een exclamatieve V1-bijzin te maken hebben. Mijn indruk is dan ook dat V1-bijzinnen in gesproken taal veel frequenter met de integratieve woordvolgorde voorkomen. Van der Horst en Van der Horsts claim (1999), dat conditionele V1-zinnen meer en meer het integratieve patroon vertonen, lijkt in dat gebruiksdomein van de taal dan ook beter op te gaan.

Om te kijken naar de variatie tussen de verschillende conditionele V1-bijzinnen, kunnen we uiteraard alleen de apodoses gebruiken die assertieve zinnen zijn: bij vraagzinnen en imperatieven in de apodosis vinden we geen *dan* op de 'eerste' positie van de hoofdzin. Ook moeten we de gevallen met achteropplaatsing of inbedding van de bijzin uitsluiten: hier doen de verschillende 'hervattingspatronen' er niet toe.

Zoals we al in sectie 2 hebben gezien, vertonen de conditionele V1-zinnen vrijwel overwegend het R-patroon. Toch wijken de twee gegrammaticaliseerde types

hier weer enigszins van af: bij *mochten*-zinnen vinden we bij 11 op 123 vooropgeplaatste protases bij V2-apodosis het I-patroon, bij *willen* is dit 2 op 62. Ter vergelijking: bij het lexicale type zijn er slechts 3 I-patronen op 564 aan te treffen. Het verschil tussen *willen* en het lexicale type is helaas niet significant (Fisher's Exact, tweezijdig, $p = .08$); tussen *mochten* en het lexicale type daarentegen wel (Fisher's Exact, tweezijdig, $p < .001$). We kunnen hieruit in ieder geval concluderen dat het *mochten*-patroon, wat betreft de woordvolgorde in de apodosis, afwijkt van het lexicale patroon.

Deze drie, vrij oppervlakkige, verschillen tussen lexicale V1-zinnen en de patronen met *mochten* en *willen* vormen een bewijs voor de hypothese dat *mochten* en *willen* afwijken van de lexicale variant. Een verklaring die slechts op vorm gebaseerd is, is in mijn ogen echter onvoldoende. In de besprekingen van de drie patronen zal ik proberen de functies van de patronen te beschrijven, om deze in de conclusie van deze sectie tegenover elkaar te kunnen stellen.

5.3 De lexicale conditionele V1-constructie

De functie van de lexicale V1-bijzin lijkt in zeer veel opzichten op het frequentere conditionele patroon waarin de protasis met een V_{LAAT} -bijzin met *als* als voegwoord wordt uitgedrukt. Net als *als*-bijzinnen zetten de conditionele V1-bijzinnen een mentale ruimte op, waarvan de extensie ('het gevolg', of 'wat er vervolgens gebeurt') in de apodosis staat. Ook kunnen beide types goed in het licht van Ducrots (1972) definitie geanalyseerd worden: het zijn hypothesen waarvan de spreker wil dat de hoorder ze tijdelijk aanneemt, om binnen deze hypothese een nieuw stuk discours te introduceren.

Ook vertonen beide types de zogenaamde 'desda'-interpretatie bij inhoudsconditionele zinnen. Dit wil zeggen dat de spreker met een conditionele bedoelt dat als de protasis opgaat, de apodosis ook opgaat, én dat als de protasis niet opgaat, de apodosis ook niet opgaat. De interpretatie van conditionele zinnen is dus een krachtiger dan slechts de logische materiële implicatie, waarbij de onwaarheid van de protasis en de waarheid van de apodosis de gehele zin nog steeds waar maken. Voor een nadere uitleg, zie sectie 5.3.2.

Zoals we eerder hebben gezien, verdelen Dancygier en Sweetser de conditionele zinnen in de drie cognitieve domeinen van Sweetser (1990). In beide types conditionele zinnen komen alle soorten voor:

(56a)	<i>Inhoud-als</i>	Als er uitzaaiingen zijn, volgen vier chemokuren .
	<i>Inhoud-V1</i>	Verliezen ze het vocht, dan slinken ze weer .
(56b)	<i>Epistemisch-als</i>	Maar als je allochtonen vergelijkt met autochtonen in dezelfde positie, is er nog steeds een verschil . "
	<i>Epistemisch-V1</i>	Ziet u daar twee van die rode bowlingschoenen waarop Jan en alleman tegenwoordig loopt, dan zijn u en uw voeten hopeloos uit .
(56c)	<i>Taalhandelings-als</i>	Ik kan even niks anders bedenken, maar als je me nodig hebt, ik ben er voor je!
		http://nightnursesuus.punt.nl/?r=1&id=470446
	<i>Taalhandelings-V1</i>	Vinden we geen uitweg, dan hebben we nog wel iets anders achter de hand, dreigde de wereldleider .

De twee types hebben dus ruwweg dezelfde functie. De gehypothetiseerde functie van de conditionele V1-zin is dus:

- (57) [[[Vf ...]_{S1} [*dan* Vf ...]_{S2}] | S1 zet een conditionele ruimte op waarbinnen S2 opgaat]

Als we het isomorfieprincipe toepassen op grammaticale constructies, dan is dit onbevredigend. De constructies zouden dan synoniem zijn. Toch zijn er een paar gevallen waarin *als*-zinnen niet gemakkelijk in V1-zinnen omgezet kunnen worden:

- (58) Als dat zo is, hoeft de betrokkene geen aanvraag in te dienen.

- (58') Is dat zo, dan hoeft de betrokkene geen aanvraag in te dienen.

Geconstrueerde voorbeelden

De V1-zin komt mij hier wat vreemd voor. De toevoeging van woorden als *wel* (beaccentueerd), of het focaal maken van *dat* door een contrastief accent maakt de zin acceptabeler, of in ieder geval natuurlijker:

(58'') Is dat wel zo, dan hoeft de betrokkene geen aanvraag in te dienen.

(58''') Is dát zo, dan hoeft de betrokkene geen aanvraag in te dienen.

Geconstrueerde voorbeelden

Deze vervangingen suggereren dat de functie van de conditionele V1-bijzin iets met contrastiviteit of negatie van iets dat eerder genoemd is, te maken heeft: *wel* wordt gebruikt om een negatie te ontkennen (*niet niet*), en roept dus meerdere, contrasterende ruimtes op; een constituent die een contrastief accent heeft, roept ook alternatieven op. Mijn vermoeden is dat we in deze hoek moeten zoeken. Om deze functie te onderbouwen, moeten we naar eigenschappen van de conditionele V1-zin zoeken die niet, of in significant mindere mate bij de *als*-zinnen voorkomen. Hierom is deze sectie wat anders opgebouwd dan de voorgaande secties: de vergelijking tussen de twee conditionele types staat centraal.

5.3.1 Zinsinterne functie van de lexicale conditionele V1-constructie

In eerste instantie heb ik gezocht naar eigenschappen binnen conditionele V1-zinnen. We kunnen ons bijvoorbeeld voorstellen dat de manier waarop werkwoordstijden gebruikt worden anders is dan in *als*-zinnen. Op deze manier heb ik een aantal variabelen opgesteld en een verkennend onderzoek uitgevoerd. De variabelen zijn weergegeven in tabel 5:

<i>Variabele</i>	<i>Waardes</i>
Persoon	1e persoon, 2e persoon, 3e persoon inanimaat, 3e persoon animaat, 2e persoon generiek
Tijd van de persoonsvorm	Tegenwoordig, verleden
Grammaticaal aspect	Voltooid, onvoltooid
Telicheit van het zelfstandig werkwoord	Telisch, atelisch
Dynamiek van het zelfstandig werkwoord	Statisch, dynamisch
Modale werkwoorden	<i>Moeten, kunnen, zullen, mogen, ...</i>
<i>Voice</i>	Passief, actief

Tabel 5: Onderzochte variabelen in de contrastieve analyse tussen V1- en *als*-conditionele zinnen

Voor een verkennend onderzoek heb ik vijftig *als*-zinnen en vijftig lexicale V1-zinnen geannoteerd voor deze variabelen, zowel voor de protasis als voor de apodosis. Elke zin heeft dus veertien waardes voor de onafhankelijke variabelen. Geen enkele

waarde bleek echter met een van de twee zinstypes geassocieerd te zijn op het .05-niveau, en een verder kwantitatief onderzoek (bv. regressie-analyse) is voor deze variabelen uitgesloten.

Het negatieve resultaat in dit vooronderzoek roept ook vragen op over de aard van variabelen bij kwantitatief onderzoek naar bijna-synonieme constructies op een hiërarchisch vrij hoog niveau. Waar verwachten we dat het verschil tussen twee manieren om conditionaliteit uit te drukken zit? Als we binnen de zin kijken, zoeken we naar mogelijke verschillen in de situaties en de bijbehorende rollen die de zinnen uitdrukken. Verschillend geconstrueerde situaties worden echter vaak al met verschillende argumentstructuurpatronen uitgedrukt (cf. Goldberg 1994). Het gaat dan om de organisatie van de nominale en eventueel adpositionele elementen in een zin. Bij bijna-synonieme constructies als *a/s*-zinnen tegenover V1-zinnen zitten we echter al op een abstracter niveau. Beide types vertonen immers verschillende argumentstructuren (copula-, intransitieve, transitieve en ditransitieve zinnen).

Op het niveau van de voorstelling van de situatie zelf hoeven we dus misschien niet te kijken. Beter is het wellicht om naar deze twee constructies te kijken zoals dat in het onderzoek naar zinsconnectoren gebeurt, namelijk in termen van coherentierelaties tussen verschillende stukken informatie in een tekst (cf. Verhagen 2005b: 156-209). In de volgende sectie zal ik gebruikmaken van het idee dat connectoren, maar ook conditionele bijzinnen, het best begrepen kunnen worden door te kijken naar hun rol in de tekst. Wat verbinden conditionele zinnen met elkaar? Zetten ze contrasten of concessies op? Is er subjectiviteit bij betrokken?

5.3.2 Zinsexterne functie van de lexicale conditionele V1-constructie

De zoektocht naar een verschil in de zinnen zelf, tussen lexicale conditionele V1-zinnen en *a/s*-zinnen, heeft dus niets opgeleverd. Wellicht zijn er verschillen te vinden in de manier waarop de constructies in het discours gebruikt worden. Misschien zet de spreker het V1-conditionele type met een specifiek doel in. De verwachting is dat de conditionele V1-bijzinnen een specifieke functie in het discours hebben en de *a/s*-zinnen het algemene patroon zijn om conditionaliteit uit te drukken. Dit, omdat de V1-conditionele zinnen minder frequent zijn dan de *a/s*-zinnen, en omdat de V1-woordvolgorde minder typisch in adverbiale zinnen voorkomt. De functie die ik

aangetroffen heb bij het lexicale V1-type kan het best begrepen worden als we nog een preciezer naar het idee van alternativiteit kijken.

Mentale Ruimtes en Alternativiteit

Dancygier en Sweetser (2005) bespreken hoe een voorspellende conditionele zin altijd een alternatieve mentale ruimte oproept. Een voorbeeld is:

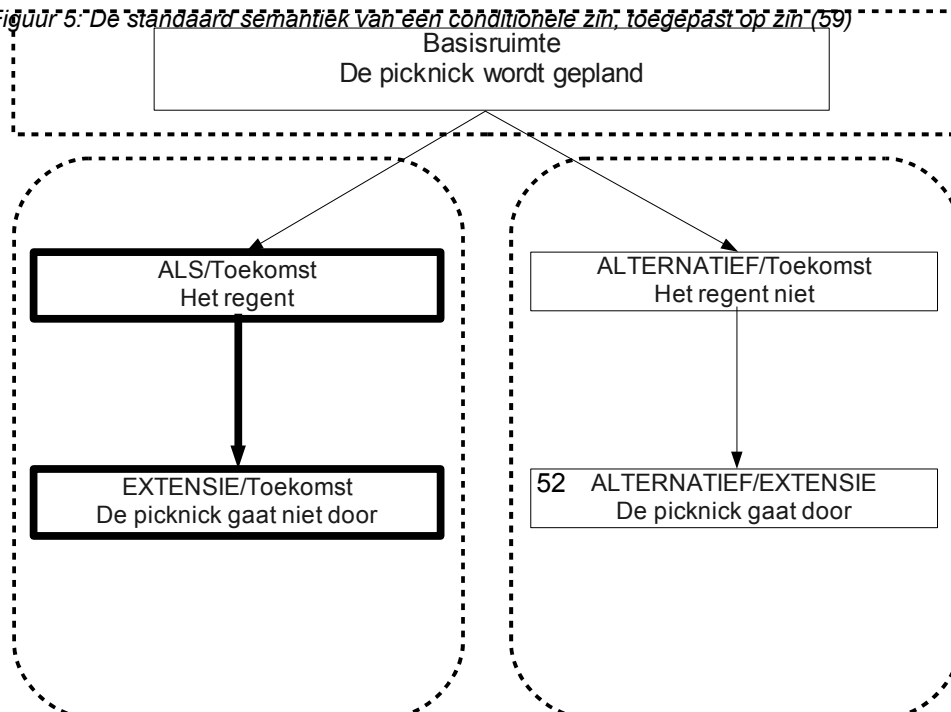
(59) Als het regent, gaat de picknick niet door.

Geconstrueerd voorbeeld

Het niet doorgaan van de picknick wordt als voorspelling gedaan binnen de mentale ruimte waarin het regent. Geïmpliceerd wordt echter ook dat als het niet regent, de picknick wel gewoon door zal gaan. Uiteraard is op logische gronden de bovenstaande zin wel ‘waar’ als de picknick niet plaatsvindt vanwege de inval van een buitenlandse mogendheid of een allesvernietigende aardbeving, maar, zo menen Dancygier en Sweetser (2005, 30), de mentale ruimtes, hun alternatieven en hun respectievelijke extensies zijn *locaal*: ze beschrijven alleen wat op dát moment relevant is.

Een zin als (59) roept dan ook maar één alternatief op, waarin het niet regent en de picknick doorgaat (of: waarin de picknick niet niet doorgaat). Dancygier en Sweetser tonen overtuigend aan dat deze inferentie van een alternatieve ruimte bij voorspellende (dus: inhoudelijke) conditionele zinnen altijd aanwezig is, en door pragmatische factoren soms zelfs meer de centrale boodschap van de spreker is dan de ALS-ruimte zelf (zie Dancygier en Sweetser 2005: 38-39). We kunnen de ruimtes die oproepen worden met een zin als (59) als volgt weergeven (naar Dancygier en Sweetser 2005, 33):

Figuur 5: De standaard semantiek van een conditionele zin, toegepast op zin (59)

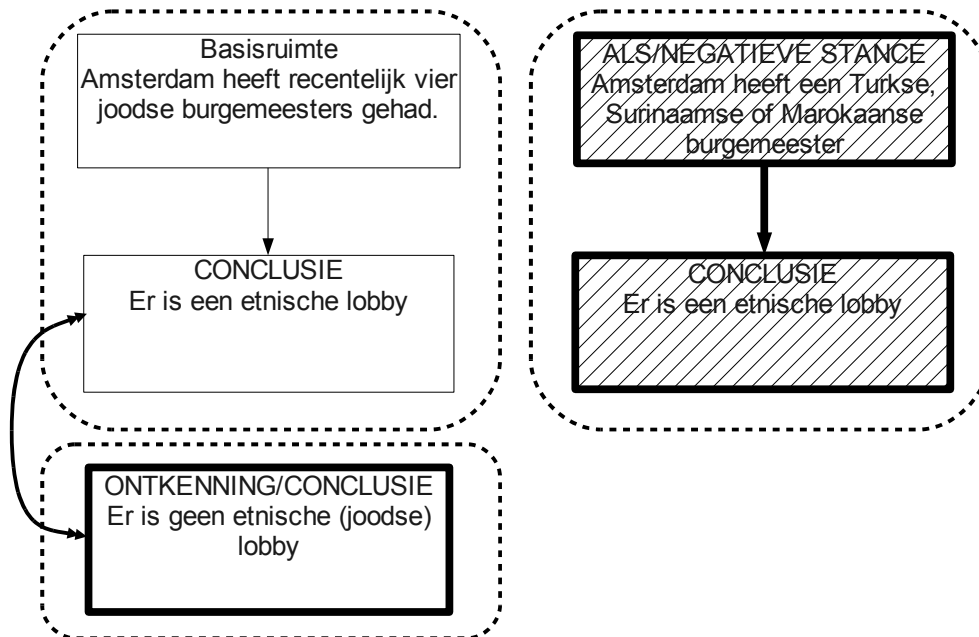

Dancygier en Sweetser betogen verder dat redeneren met mentale ruimtes en alternatieve ruimtes een voordeel biedt boven het doen van onvoorwaardelijke voorspellingen. Dit lijkt me een zeer juiste observatie. Mensen redeneren en communiceren over meerdere scenario's. Soms is het echter nuttig om het alternatieve scenario, de ALT/Toekomst in fig 5, expliciet te maken. In een situatie waar bijvoorbeeld sterk doorgeredeneerd wordt binnen één voorwaardelijke mentale ruimte is het vaak ook nuttig de alternatieven te bespreken: wat gebeurt er als de voorwaardelijke ruimte niet waar blijkt te zijn, i.e. niet de Basisruimte wordt op een later tijdstip? In die gevallen kan het nuttig voor de spreker zijn de alternatieve ruimte en zijn extensie expliciet te maken.

We vinden een soortgelijke semantische constructie vaak bij tegenfeitelijke conditionele zinnen. De spreker roept een alternatieve ruimte in het verleden op, die niet in overeenstemming kan zijn met de Basisruimte, en noemt een extensie daarvan:

- (60) 'Inderdaad, Amsterdam heeft na Samkalden, Polak en Van Thijn nu weer een joodse burgemeester, maar dat is puur toeval. Er is in elk geval geen joodse lobby of zo, bovendien heeft de joodse gemeenschap in Amsterdam ook over Schelto Patijn nooit iets te klagen gehad. Als er nou een eerste Surinaamse, Marokkaanse of Turkse burgemeester zou zijn, dan zou je misschien van een geslaagde lobby kunnen spreken, maar nu weet ik zeker dat zijn joods-zijn geen enkele rol heeft gespeeld bij de benoeming.'

In de eerste ruimte wordt ontkend dat het feit dat Amsterdam veel joodse burgemeesters heeft, het gevolg is van een joodse lobby. We kunnen dit construeren als de ontkenning van een conclusie ('er is een joodse lobby') uit de Basisruimte ('Amsterdam heeft recentelijk vier joodse burgemeester gehad'). Vervolgens wordt in een alternatieve ruimte de situatie geschetst waarin er een Surinaamse, Marokkaanse of Turkse burgemeester is. De extensie van die ruimte is dat de conclusie opgaat dat er een lobby is. Schematisch:

Figuur 6: Een schematische weergave van de semantiek van zin (60)

In tegenfeitelijke zinnen wordt de opgeroepen ruimte tegelijkertijd ontkend. Dancygier en Sweetser schrijven dit toe aan de epistemische afstand die zinnen met (voltooid) verleden tijden veroorzaken. In hun visie (p. 45-49) roept de negatieve ruimte vervolgens weer een -alternatieve- positieve ruimte op waartoe de spreker een positieve *stance* heeft. In het geval van (60) zou dit betekenen dat de spreker ten opzichte van de volgende inhoud een positieve *stance* heeft:

(60') "Amsterdam heeft geen Surinaamse, Marokkaanse of Turkse burgemeester, dus de conclusie is niet toegestaan dat er een geslaagde (etnische) lobby is."

Deze inhoud is echter helemaal niet relevant: het gaat de spreker hier helemaal niet om de inhoud (60'), maar om het contrast tussen de joodse gemeenschap en andere etnische gemeenschappen wat betreft het lobbyen. (60') is dus niet relevant, het contrast tussen de tegenfeitelijke ruimte en de conclusie uit de Basisruimte echter wel. De spreker gebruikt een tegenfeitelijke ruimte om zijn argument te ondersteunen. De tegenfeitelijke zin wordt als een alternatief opgeroepen om het punt van de schrijver, namelijk dat er geen joodse lobbycultuur is, te illustreren.

Alternatieve ruimtes en lexicale conditionele V1-zinnen

Een spreker kan natuurlijk ook over de toekomst meerdere scenario's opzetten. Een ALT/toekomst-ruimte (vgl. figuur 5) kan relevant zijn, zeker in discourssituaties waarin alle opties serieus besproken en overwogen moeten worden. Neem bijvoorbeeld een scenario waarin een subject iets *moet* doen. In de ongemarkeerde, of *default*, situatie *doet* het subject dat ook in de toekomst. In een alternaterende of alternatieve¹⁸ ruimte, onttrekt het subject zich aan zijn plicht. Dit is niet 'gebruikelijk' en komt daarom als onverwachts of wordt -door een subject- gezien als iets onwaarschijnlijk: het is de gemarkeerde situatie¹⁹. De extensie van deze -alternatieve- ruimte is een alternatief toekomstig scenario. Ter illustratie een manier waarop dit in een tekst verwoord kan zijn:

- (61) Uw burens zijn verplicht op uw verzoek de wortels van de boom te kappen die in uw tuin overlast veroorzaken. Niet zo gek dat dit in het Burgerlijk Wetboek is geregeld, want de wortels kunnen ook de fundering van uw huis of schuurtje en/of garage aantasten. In uw geval gaat het dan om ongerief met omhoog komende tegels door worteldruk.

¹⁸ Dancygier en Sweetser (p. 35) geven als definitie van alternatieve of alternaterende ruimtes: "two spaces are in an alternative relationship if they are incompatible (...) and are both construed in context as subsequent causal and temporal developments from the *same* base or reference space". Ik houd me ruwweg aan deze definitie, met de opmerking dat onverenigbaarheid (*incompatibility*) een moeilijk begrip is wanneer we het toepassen. Een propositie en zijn negatie zijn overduidelijk incompatibel, ze kunnen niet tegelijkertijd in de base-space plaatsvinden. Minimumpunten op een schaal worden vaak al lastiger: als je vermogen groter is dan 20.000 euro, is het ook groter dan 10.000 euro. Ik houd het er daarom op dat twee ruimtes alterneren (alternatieve ruimtes zijn) als ze verschillende temporele en causale opeenvolgingen uit de Basis- of referentieruimte zijn, die geconstrueerd worden (1) als niet-verenigbaar in een Basisruimte of (2) als wel verenigbaar, en afkomstig uit eenzelfde dimensie (bv. minimumpunten op een schaal). In het geval van (2) moet het verschil tussen de twee ruimtes als erg relevant worden gezien: ze zijn verschillend, maar sluiten elkaar niet uit en het verschil is wel dusdanig relevant om het tegen een andere ruimte af te zetten.

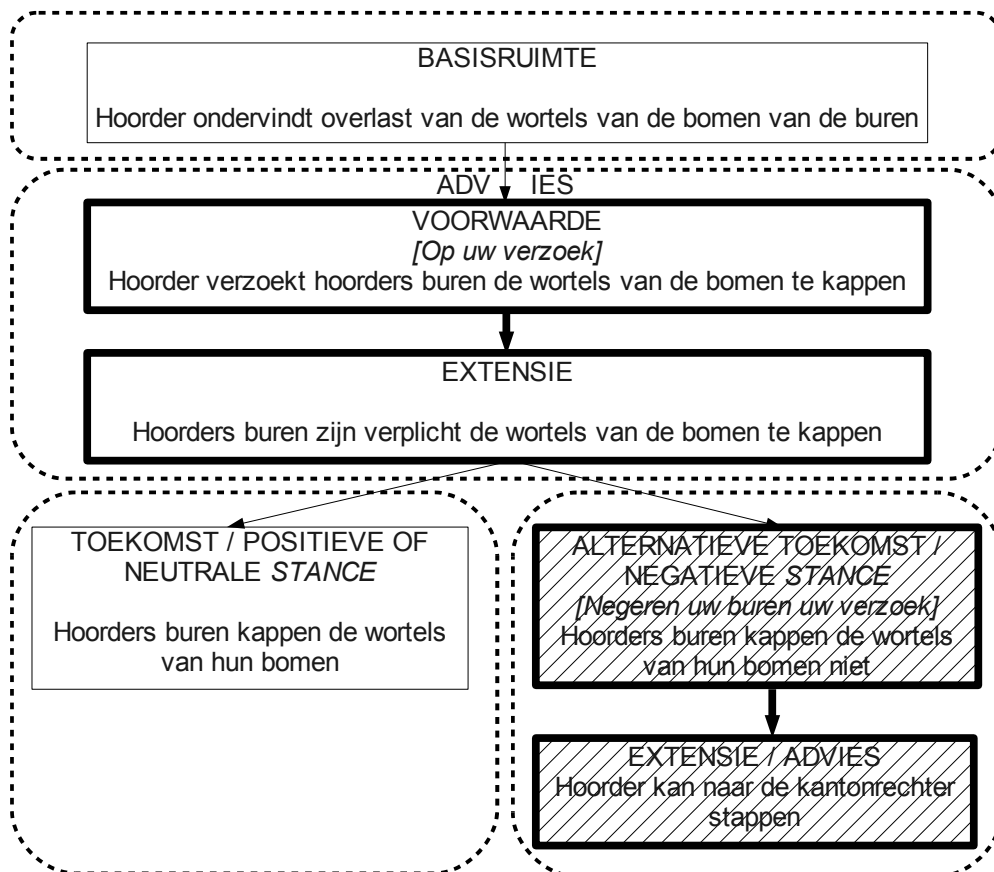
¹⁹ De ongemarkeerdheid van de propositie onder een modaal werkwoord kan worden aangetoond door de propositie expliciet te maken. Hoewel de volgende resultaatzinnen in de (a)-varianten pragmatisch wat vreemd aandoen, zijn ze steeds begrijpelijker dan de (b)-varianten

- (i a) Kinderen moeten rouwen, dus kinderen rouwen [in de praktijk].
- (i b) #Kinderen moeten rouwen, dus kinderen rouwen [in de praktijk] niet.
- (ii a) Kinderen moeten rouwen, maar kinderen rouwen [in de praktijk] niet.
- (ii b) #Kinderen moeten rouwen, maar kinderen rouwen [in de praktijk].

Dus geeft een conclusie aan en *maar* een contrast. [lit. ref. opzoeken]. De begrijpelijkheid van (i a-ii a) geeft aan dat we enerzijds met een *default* conclusie (i a), anderzijds een contrast (ii a) te maken hebben. De onbegripelijkheid van (i b-ii b) zegt, naar mijn mening, dat er geen conclusierelatie kan zijn tussen *Kinderen moeten rouwen* en *Kinderen rouwen niet* en dat er geen contrastrelatie kan zijn tussen *Kinderen moeten rouwen* en *Kinderen rouwen*.

Negeren uw burens uw verzoek, dan kunt u naar de kantonrechter stappen om het kappen af te dwingen. Maar verstandiger is het om het karwei zelf ter hand te nemen. U mag dat doen als de burens niet zelf in actie komen.

In dit juridisch advies wordt het scenario geschetst dat de burens de wortels moeten kappen als de spreker dit verzoekt. Ze zijn hiertoe verplicht volgens de wet, en het is dus te verwachten dat zij dit zullen doen. De tweede alinea begint met het opzetten van een alternatieve ruimte waarin de burens dit niet doen. De schrijver geeft als extensie van deze ruimte een advies ('u kunt') aan de lezer. De protasis van de conditionele zin (*Negeren uw burens uw verzoek*) ontkent het verwachte gevolg van een voorafgaand scenario, nl. *Uw burens kappen de wortels van de boom*. We kunnen dit schematisch als volgt weergeven:

Figuur 7: de rol van de conditionele zin in het discoursfragment (61), schematisch weergegeven.

De protasis van de conditionele V1-bijzin zet hier een ruimte op die gemarkeerd is. Uit de verlichting tot kappen volgt gewoonlijk dat er gekapt wordt, Als dat niet gebeurt,

ontstaat er een onverwachte situatie. Net als bij conditionals die een negatieve epistemische stance uitdrukken, kunnen we bij lexicale conditionele V1-zinnen markeren dat we met een negatieve (maar niet noodzakelijk epistemische) stance te maken hebben. Willen sprekers en hoorders alle mogelijke scenario's uitwerken, dan moeten ze ook binnen de gemarkeerdere of onverwachttere ruimtes redeneren en de extensies van deze ruimtes in overweging nemen.

Het patroon dat we zagen in (3) vinden we vaak terug bij de V1-protases. Van de 100 zinnen die ik in het voorgaande heb besproken, kon ik er 71 met gebruik van LexisNexis terugvinden met de context²⁰. Van de als-zinnen kon ik er 92 terugvinden. Tegenfeitelijk gebruikte protases sluiten we uit: deze staan altijd in een alternatieve relatie tot de Basisruimte²¹. Als we nu de 62 overgebleven contexten en de proposities erin (eventueel ingebed onder een modaal werkwoord of in een andere ALS-ruimte) bekijken, valt direct op dat in de overgrote meerderheid van V1-protases een ruimte opgeroepen wordt die alterneert met een propositie die eerder in het discours wordt opgeroepen. Enkele voorbeelden zijn:

- (62) Dan komt bij het afsluiten ook nogal eens de zogeheten internistenkeuring om de hoek kijken. Dat gebeurt in de regel als u voor meer verzekert dan 750.000 gulden. Verzekert u voor meer dan 1.200.000 gulden, dan krijgt u te maken met een uitgebreide internistenkeuring.
- (63) Maakte de overledene deel uit van een gezelschap op een georganiseerde reis, dan kunnen de achterblijvers voor de eerste opvang terecht bij de reisleiding. Reizen mensen individueel, dan fungeert de ANWB telefonisch als praatpaal voor de achterblijvende.
- (64) Peter de Jonge rekent voor dat alleen de lijsten al vele honderden guldens of soms wel meer dan duizend gulden kosten. Heb je dan ook nog eens een zeldzame kaart of prent, dan zit je ook aan een hoge prijs.
- (65) 'Kinderen hebben een rouwperiode nodig, net zoals volwassenen.' (...) Rouwen kinderen niet, dan ontstaan wantrouwen, woede en concentratiestoornis.

²⁰ Vermoedelijk zijn de overige gevallen niet beschikbaar vanwege copyright-regels en omdat ze uit het autocue gedeelte komen

²¹ Het is echter wel opvallend dat we op de 100 V1-bijzinnen 13 tegenfeitelijke protases vinden, tegenover slechts 7 bij de 100 als-bijzinnen.

In (62) zien we hoe in een alternatieve ruimte, *U verzekert voor meer dan 1.200.000 gulden* (een hoger punt op een schaal), een andere extensie opgaat dan in de eerste ruimte. In de eerste ruimte (*U verzekert voor meer dan 750.000 euro*) vindt een internistenkeuring plaats. In de alternatieve ruimte, die hoger op de schaal ligt, wordt over de internistenkeuring gezegd dat zij *uitgebreid* is. De alternatieve ruimte is gemarkeerd omdat het een zeer hoog punt op de schaal is. Een omdraaiing van de conditionele zin met *als* en die met V1 lijkt me alleen mogelijk als we *slechts* toevoegen aan de 750.000-gulden zin. *Slechts voor 750.000 gulden* is dan de gemarkeerde ruimte:

- (62') ?Als u voor meer dan 1.200.000 gulden verzekert, dan krijgt u te maken met een uitgebreide internistenkeuring. Verzekert u voor meer dan 750.000 gulden, dan komt bij het afsluiten de gewone internistenkeuring om de hoek kijken.
- (62'') Als u voor meer dan 1.200.000 gulden verzekert, dan krijgt u te maken met een uitgebreide internistenkeuring. Verzekert u *slechts* voor meer dan 750.000 gulden, dan komt bij het afsluiten de gewone internistenkeuring om de hoek kijken.

De V1-zin markeert de gemarkeerde van de twee situaties. Opmerkelijk hier is het patroon [*als*-conditionele zin]+[V1-conditionele zin]. In het corpus komen meerdere dergelijke patronen tegen: zo is [V1-conditionele zin]+[V1-conditionele zin], zoals in (63) te vinden en vinden we het patroon in (62) enkele keren, maar het patroon [V1-conditionele zin]+[ALS-conditionele zin] komen we niet tegen. Dit wijst er op dat de V1-zin een ruimte opzet die duidelijk gerelateerd is aan een andere, eerdere ruimte.

Het lijkt mij dat in het geval van (63) beide ruimtes gemarkeerd zijn en daarom met V1-protases worden weergegeven: het gaat immers om het overlijden van een bekende op vakantie, een situatie die men liever als uitzonderlijk en dus als gemarkeerd construeert. Bij (63) worden twee alternatieven uiteengezet. In de mogelijke scenario's volgen verschillende extensies. De scenario's zijn duidelijk alternatief: ze sluiten elkaar uit. Expliciete negatie is hier echter niet de bron van de alternativiteit. Het is hier niet zo dat *Mensen reizen alleen* tegenover *mensen reizen niet alleen* wordt geplaatst.

In (64) zijn de situaties niet alternatief noch duidelijk scalair: het bezit van een zeldzame kaart of prent, bovenop een dure lijst, zorgt ervoor dat je veel geld kan vragen. De twee ruimtes (*De lijsten - De lijsten en een zeldzame kaart of prent*) zijn niet echt elkaars ontkenning, de tweede ruimte bevat meer dan de eerste, en zou dus eventueel als scalair opgemerkt kunnen worden. Verder is de tweede ruimte gemarkeerd, want zeldzamer. De spreker markeert de uitzonderlijkheid met de partikelreeks *ook nog eens*.

In (65), ten slotte, zien we weer een geval zoals in (61): de V1-zin ontkent een propositie onder het bereik van een modaal element. Het modale element is hier *nodig hebben*. De ongemarkeerde 'toekomst' van de zin *Kinderen hebben een rouwperiode nodig* is *Kinderen hebben een rouwperiode*. Deze wordt ontkend, waardoor de gemarkeerde ruimte *Kinderen hebben geen rouwperiode* ontstaat. De extensie hiervan is de onwenselijke situatie dat *wantrouwen, woede en concentratiestoornissen ontstaan*.

Als we alle 62 fragmenten in het corpus afgaan, komen we uit op 46 gevallen waarin de door de V1-zin opgeroepen ruimte duidelijk alterneert met een andere ruimte, d.w.z.: er wordt in meerdere scenario's geredeneerd. Deze alternatieve relaties worden gevormd door (i) negatie, (ii) elkaar uitsluitende opties of (iii) meerdere punten op een schaal. Bij de *a/s*-bijzinnen komt dit ook wel voor, maar op veel kleinere schaal. In het geval van de niet-tegenfeitelijke *a/s*-bijzinnen vinden we slechts 13 gevallen waar de *a/s*-bijzin een alternatieve ruimte opent. Van de 92 teruggevonden fragmenten waren er vier tegenfeitelijk, waardoor we dus 13 op 88 niet-tegenfeitelijke *a/s*-bijzinnen vinden die een alternatieve mentale ruimte openen tegenover 46 op 62 niet-tegenfeitelijke V1-bijzinnen. Dit verschil is zeer significant (Fisher's Exact, $p < .001$), maar hoe laat het zich analyseren?

A/s-bijzinnen lijken mij een *general purpose*-patroon. Zoals wel uit beschrijvingen van de diverse functies als Dancygier en Sweetser (2005) blijkt, kan je met een *a/s*-zin pragmatisch vele kanten op. De conventionele functie van *a/s*-zinnen in het discours is dus erg abstract en ruim. Het oproepen van alternerende en gemarkeerde ruimtes is mogelijk met *a/s*-bijzinnen, maar ook niet meer dan dat: een mogelijkheid. Bij het V1-protasis patroon, daarentegen, vinden we in de meeste gevallen één functie: het openen van een *gemarkeerde ruimte die alterneert met een*

eerdere ruimte, oftewel: het communiceren over de minder waarschijnlijke, minder verwachte of minder direct-relevante alternatieve situaties en scenario's. Dit is een eigenschap die niet de inhoud van de zin zelf betreft, maar wel de conventionele rol van het patroon in het discours, dus de relaties die de zin heeft met de omringende context. We kunnen stellen dat het V1-patroon als constructie de volgende functie of betekenis heeft:

- (66) [[Vf Subj ...]_{S1}+[*dan* Vf ...]_{S2} | S1 opent een alternerende en gemarkeerde mentale ruimte, waarvan S2 een extensie is.]

De functie van de V1-protasis is dus naar buiten gericht: het beïnvloedt de inhoud van de zin zelf alleen doordat de zin als een gemarkeerde situatie ten opzichte van een alternerende situatie wordt neergezet. Centraal is echter de relatie met de context: de nieuw geopende ruimte *alterneert met* een andere ruimte en is vaak *gemarkeerder dan* die ruimte.

5.3.3 De lexicale conditionele V1-constructie als V1-patroon en als R-patroon

Diessel bespreekt als enige van de drie auteurs die over de V1-zinnen schrijven de conditionele constructie. Volgens hem wordt in dit geval een V1-zin gebruikt omdat de propositionele inhoud niet geasserteerd wordt. Dit is natuurlijk waar, maar dit gaat ook op voor *als*-zinnen.

Dit hoeft op zichzelf geen probleem voor Diessels hypothese te betekenen. In zijn inleiding bespreekt Diessel immers dat V1- en V2 zinnen beiden vaak dezelfde functies kunnen uitdrukken. V1-zinnen hebben dan wel, in vergelijking met V2-zinnen, het minst bijkomende materiaal nodig hebben om dezelfde talige handeling uit te voeren en komen de V1-zinnen natuurlijker over. Zo kunnen we een imperatief *doe 'x'* vervangen door een zin als *Ik verzoek jou 'x' te doen*.

Echter, in het geval van de conditionele zinnen is het alternatief niet een V2- maar een *V_{LAAT}* zin met *als*, en komt deze zin op zijn minst net zo natuurlijk over als de V1-zin. Erg veel meer materiaal is ook niet nodig: alleen het voegwoord *als* komt erbij. Diessels observatie dat V1 vaak de 'gewoonste' manier is om bepaalde taalhandelingen uit te drukken, gaat hier niet op. Ook hier lijkt Diessels benadering mij niet goed toepasbaar op de data.

Daalders notie van spanning kan ook hier weer, met enige moeite, worden toegepast. De V1-zin alterneert immers met een eerdere ruimte, en er is dus enige spanning tussen deze twee inhouden aanwezig. Wederom is het niet de Ground of gedeelde kennis van spreker en hoorder waarmee de zin contrasteert, maar een andere ruimte in het discours. Dit levert tevens de onafhankelijke evidentie voor het idee dat V1-bijzinnen vaak een contrast opzetten met andere (niet-Basis-) ruimtes, net als bij het contrastieve type.

Van der Horsts aandacht voor het attitudineel aspect kan ook in de lexicale conditionele V1-bijzin worden gezien. De ruimte die deze zin opzet is immers gemarkeerd (epistemisch of evaluatief), en er is dus een bijzondere verhouding van de spreker tot de voorgestelde situatie, die zij wil signaleren. De spreker lijkt te willen zeggen: 'Let op: deze conditionele ruimte behelst een uitzonderlijke of onwenselijke situatie in vergelijking met de andere ruimtes die ik heb opgezet.'

5.4 De conditionele V1-constructie met wil(len)

Iets *willen* als voorwaarde lijkt een eigenaardige zaak. Het verlangen naar iets of naar 'dat iets het geval is', wordt geconceptualiseerd als een mentale aangelegenheid of een mentale staat (in Sweetser's terminologie: in het mentale domein). Hoe kan deze mentale staat nu een voorwaarde zijn voor iets anders? Ik schets nu *willen* als 'verlangen', maar zeker als hulpwerkwoord heeft *willen* een zgn. subjectificatieproces ondergaan waarbij het agentieve semantische subject niet langer het grammaticale subject is. Toch lijkt er dan wel een semantisch subject te zijn dat iets wil:

(67) We moeten hard doorwerken, wil het project op tijd af zijn.

Geconstrueerd voorbeeld

De V1-zin lijkt in dit geval eerder, zoals Boogaart et.al. (2007: 240) beschrijven, een 'doelaanduidende' rol te hebben, dan een 'voorwaarde' te noemen. De V1-zin beschrijft het doel van de inhoud van de hoofdzin. De spreker lijkt in een zin als (x) geen voorwaarde te willen stellen voor zijn advies, maar een doel aan te geven dat een reden is waarom 'we' hard door moeten werken. Boogaart et.al. hebben gelijk wanneer zij zeggen dat de scheidslijn tussen volitioneel en doelaanduidend willen

vaag is, maar in sommige gevallen, zoals inanimate subjecten (zie verderop), lijkt het mij duidelijk dat er van een volitionele lezing geen sprake kan zijn.

In deze sectie bespreek ik de eigenaardigheden van de protasis en apodosis om te onderzoeken of de doelaanduidende functie de functie van de *willen*-zinnen is.

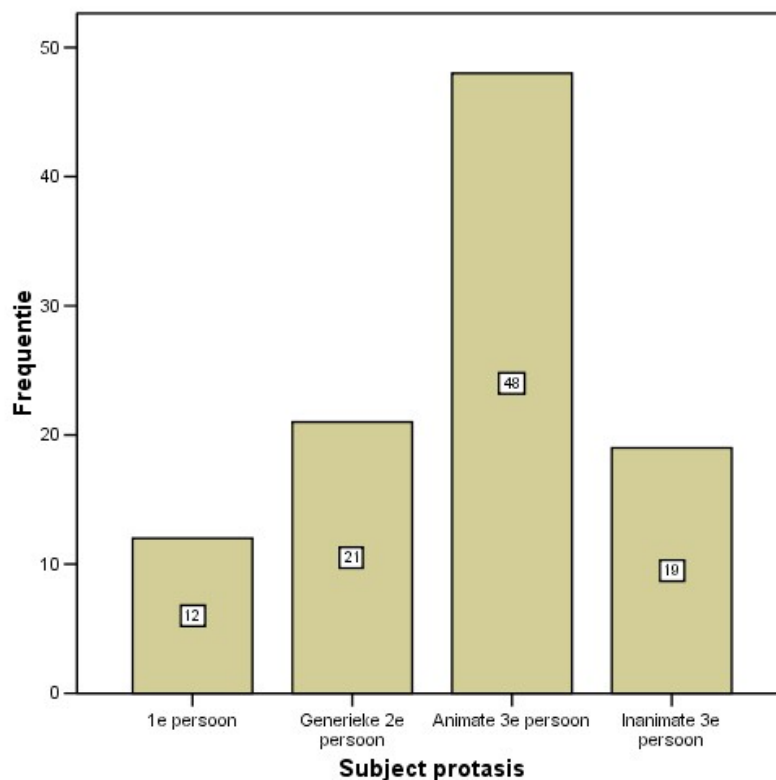
5.4.1 De protasis: vorm en betekenis

Normaliter kunnen alleen menselijke subjecten iets willen. In de V1-protases met *willen*, hebben ook inanimate entiteiten (68), abstracta (69) en zelfs situaties (70) verlangens.

- (68) Volgens J. van Klaveren (...) moet je wel heel veel chloormequat binnenkrijgen wil het de gezondheid schaden.
- (69) Wil het handelsmerk van de hockeyers weer succesvol zijn dan zal daar de komende dagen hard op getraind dienen te worden, besepte Hendriks .
- (70) Dat neemt niet weg, dat (...) de stukken context die betrokken worden bij de interpretatie, enigszins methodisch en controleerbaar in hun contouren moeten worden aangegeven, wil er zinvol gesproken kunnen worden over juistere en minder juiste interpretatie.

Als we naar de verdeling van de subjecten kijken, dan zien we het volgende beeld:

Figuur 8: aard van de subjecten van de *willen*-protases

Maar liefst negentien subjecten in de protasis zijn inanimaat. Hierbij heb ik een vrij strenge telling gehanteerd: ook organisaties en andere sociale entiteiten die voortkomen uit het samenzijn van mensen (*de commissie, de regering, Nederland*) tellen als animate entiteiten mee. Inanimaat zijn dan bijvoorbeeld stofnamen als *chloormequat*, situaties als *(wil) er sprake kunnen zijn van drijfjacht op wilde zwijnen*, en abstracta als *de minimale doelstelling*. Gezien dit relatief grote aantal (19%) kunnen we deze gevallen niet afschrijven als marginale overtredingen van de eis dat het subject van *willen* animate is: het is vrij conventioneel in deze constructie een inanimaat subject van *willen* te gebruiken in de protasis.

Van echt lexicaal *willen*, dus ‘verlangen’ kan bij dergelijke entiteiten geen sprake zijn. Maar ook bij de animate subjecten kunnen we ons dit afvragen. In een zin als (71) is het te betwijfelen of *deze jongens* dit zelf willen. Bij (72) lijkt het een open deur: uiteraard wil een bedrijf gezond blijven.

- (71) Deze , vooral jongens , zijn niet slechter dan anders jongens , maar hebben wel, willen zij [?](graag) op de rails blijven, een stringentere begeleiding nodig, die in het huidige school- en thuissituatie niet gegeven kan worden .
- (72) Willen we in de toekomst een gezond bedrijf blijven, dan moeten we nu maatregelen nemen, vindt Tromp .

Van dit type ‘open deuren’ zijn er nog veel meer in het sample. Het is echter te lastig dit te operationaliseren en objectiveren, om zo tot een percentage te komen. Een redelijk goede test is het toevoegen van intensiverende elementen. Bij het lexicale *willen* is het mogelijk intensiverende bijwoorden als *graag* toe te voegen, terwijl dit bij inanimate subjecten en de gevallen waarin het willen een open deur of juist betwifelbaar is, niet mogelijk is:

- (71) Deze , vooral jongens , zijn niet slechter dan anders jongens , maar hebben wel, willen zij [?](graag) op de rails blijven, een stringentere begeleiding nodig, die in het huidige school- en thuissituatie niet gegeven kan worden .
- (68) Volgens J. van Klaveren (...) moet je wel heel veel chloormequat binnenkrijgen wil het [?](graag) de gezondheid schaden.

Ook hier blijft het lastig: de oordelen over de data van zo’n invoeging van het woord *graag* zijn introspectief, en daarom wellicht te idiosyncratisch van aard. In ieder geval

zijn er veel gevallen van *willen*, waarin niet op ‘het verlangen van een subject’, maar op een doel van de hoofdzin lijkt te worden gedoeld.

5.4.2 De apodosis: vorm en betekenis

Ook de apodosis heeft een bijzonder kenmerk: in 67 uit een sample van 100 gevallen bevat deze het modale werkwoord *moeten*, veelal als hulpwerkwoord. Dit is een sterke tendens, die alleen nog maar sterker wordt als we naar modale elementen in de andere 33 apodoses kijken:

tokens	types	totaal tokens
67	<i>moeten</i>	67
5	<i>dienen te</i>	5
3	<i>nodig hebben, nodig zijn</i>	6
1	<i>imperatief laten, kunnen INF, een absolute voorwaarde zijn, niet hoeven te INF, vergen, IEMANDS kans zijn, gauw gebeurd zijn, de eis hebben gesteld, zo ergens zitten, zijn te INF, niet zo kunnen zijn, aanraden te INF, onmisbaar zijn, er is een reeks mogelijkheden om te INF, behoren te INF, niet kunnen, problematisch worden, mogelijk zijn, niets gedogen, hoeven maar te INF,</i>	20
	totaal:	98

Tabel 6: modale elementen in de apodoses bij *mocht(en)*-protases.

In 98 van de 100 gevallen is er een duidelijke modaliteit te vinden. De overgrote meerderheid hiervan valt in het domein van ‘noodzakelijkheden’ (*nodig zijn*) en ‘verplichtingen’ (*dienen te*) en de ontkenning hiervan (*niet hoeven te INF*).

Een kleine groep wordt gevormd door modale elementen die de relatieve gemakkelijheid van een propositie uitdrukken: *hoeven maar te INF, zo ergens zitten, kunnen INF, IEMANDS kans zijn, zijn te INF, er is een reeks mogelijkheden om te INF* en *gauw gebeurd zijn* reken ik hiertoe. Opmerkelijk is dat er maar twee gevallen zijn waarin het vinden van de modaliteit moeite kost, en die ik dus niet heb meegerekend:

(73) Wil je toch liever op een andere plaats kijken hoe laat het is, dan verschuif je de Timelight gewoon een slag.

(74) Beste mensen : willen we naar de hoeren, dan gaan we naar de hoeren.

Toch zou ik beide gevallen onder de ‘relatieve gemakkelijheids’-groep willen rekenen: in (73) wijst het *gewoon* hierop, in (74) het repetitieve patroon, dat een inferentie à la ‘Dat kan toch gewoon / Dat doen we toch gewoon’ oproept.

5.4.3 Functie van de conditionele V1-constructie met *wil(len)*

Zoals we in de vorige twee secties hebben gezien, geeft de 'protasis' een doel aan en de 'apodosis' een situatie die *moet* gebeuren of die *gemakkelijk* te bereiken is. De V1-bijzin lijkt dus niet echt van conditionele aard te zijn. Toch is ook dit patroon te relateren aan conditionaliteit. Het is in sommige gevallen mogelijk de protasis te zien als een relevantie-voorwaarde voor de modaliteit in de apodosis. Het doel dat erin aangeduid wordt, vormt dan de voorwaarde waaronder het advies, de graadaanduidende stelling ('een bepaald niveau is nodig voor een bepaald doel') of het verzoek in de apodosis relevant is. Deze verklaring laat de rol van het werkwoord *willen* echter wel ongeanalyseerd. Deze kwestie laat ik hier terzijde liggen.

Typisch voor de zinnen met een *willen*-V1-bijzin is achteropplaatsing van de bijzin (zie ook sectie 5.2.1). Dit lijkt erop te wijzen dat de bijzin niet een heel sterke communicatieve rol heeft: bijzinnen die achterop staan zijn vaak 'afterthoughts' of minder belangrijke bepalingen (cf. Diessel 2005). De hoofdzin kan dan geheel zelfstandig voorkomen, en de bijzin wordt slechts ter herinnering van het doel toegevoegd. Hoewel dit voor zinnen als (71) een juiste analyse lijkt, is in gevallen als (68) de bijzin meer dan een *afterthought*. Hier lijkt de protasis ook niet een voorwaarde voor de relevantie, maar eerder een voorwaarde voor de inhoud.

Op een precieze definitie van het patroon met *willen*-bijzinnen ga ik nu niet verder in. Het aanduiden van een doel lijkt de overkoepelende functie te zijn van de verschillende protases. De apodoses gaan altijd over modale situaties. In tegenstelling tot andere conditionele constructies wordt er geen rechtstreekse voorspelling gedaan. De toekomstige situatie in de apodosis wordt immers altijd onder het bereik van een modaal element gesteld, waardoor de apodosis diverse functies krijgt, zoals *adviezen*, *verzoeken*, *asserties met epistemische noodzakelijkheid* en dergelijke. Als voorlopig vorm-betekenispatroon kunnen we het volgende opstellen:

- (75) [[[*wil(len)* ...]_{S1} [*dan* {*moet(en)*, ANDER MOD. ELEMENT} ...]_{S2} , waarbij de S1 aan weerszijden van of ingebed in de S2 kan staan] | S1 duidt een doel aan van de inhoud onder bereik van het modale element in S2]

5.4.4 De conditionele V1-constructie met *wil(len)* als V1-patroon en als R-patroon

De protasis geeft in het *willen*-type een doel aan. Een doel is typisch iets wat nog niet het geval is: het is (i) een situatie in de toekomst waarvan (ii) we verlangen dat zij werkelijkheid wordt, en (iii) die we proberen te bereiken. Deze drie eigenschappen zijn natuurlijk goed te verbinden met de V1-semantiek zoals we die bij de drie auteurs aantreffen: Daalder's 'deiktische spanning' lijkt terug te komen in eigenschap (i), dat de situatie in de toekomst ligt. Er is dus een discrepantie tussen de huidige kennis en de inhoud van de V1-zin.

Van der Horst's 'aandacht voor het attitudineel aspect' herkennen we in het deontische of directieve karakter van het concept *doel*: als iets iemands doel is, verplicht hij zichzelf ertoe handelingen te doen die het bereiken van dat doel bevorderen. Deze deontische lezing is natuurlijk niet overal aanwezig (bij inanimate subjecten, bijvoorbeeld, ontbreekt deze lezing noodzakelijkerwijs). Een epistemische noodzakelijkheidslezing, die we naast de deontische lezing vaak aantreffen, is echter ook een attitudinele verhouding van het spreker tot de inhoud van de zin. Het gevaar is dan wel dat we alles wat *stance* uitdrukt ook als 'deiktische spanning' opvat. Wel lijkt Du Bois' *stance* (uitgedrukte verhouding van spreker tot object) van der Horst's 'aandacht voor het attitudineel aspect' te omvatten: bij van der Horst gaat het alleen over hele proposities, terwijl het object van de *stance*-verhouding bij Du Bois van alles kan zijn. De richting van de *fit* is 'niet woorden-naar-wereld' en het presenteren van een situatie als 'doel' is geen assertieve taalhandeling (Diessel). Eerder heeft het presenteren van iets als een doel een deontische lading²².

Het is bij dit type natuurlijk zeer te betwijfelen of het echt het abstracte V1-patroon instantieert. Gezien het gefixeerde materiaal (*willen* in de protasis, bijna verplicht modale elementen in de apodosis) is het waarschijnlijker dat dit type zich uit de lexicale conditionele V1-types heeft ontwikkeld. Dit doet echter niet af aan het gegeven dat *willen*-zinnen zich vrij goed als V1-zinnen laten analyseren.

Het resumptieve patroon in de hoofdzin, dat vrij beperkt voorkomt door het grote aantal achteropplaatsingen, lijkt mij eerder een historisch relict dan een betekenisdragend element. Het type zinnen met *willen* in de bijzin en een modaal element in de hoofdzin komt in mijn data maar tweemaal met andere

²² Merk op dat een deontische lading niet noodzakelijk inhoudt dat de taalhandeling waarin het begrip *doel* voorkomt, directief is. We kunnen ook *rapporteren over*, *vragen naar* of *een evaluatie leveren over* een doel. Het stellen van een gemeenschappelijk doel (*Wij hebben als doel te V_{INF}*) lijkt mij echter wel een directieve taalhandeling.

hoofdzinspatronen (beide integratief) voor. Een betekenisschaal van minder naar meer integratie lijkt me dan ook geen geschikte analyse, net zoals bij de lexicale conditionele V1-zinnen.

*5.4.5 Vergelijking tussen de conditionele V1-constructie met *willen* en andere constructies*

Het patroon dat semantisch het meest lijkt op het *willen* type is niet een andere conditionele constructie, maar het [*om te* V_{INF}] patroon. We kunnen veel *willen*-protases zonder grote veranderingen in de inhoud van de zin veranderen in *om te*-zinnen:

- (71) Deze , vooral jongens , zijn niet slechter dan anders jongens , maar hebben wel, om op de rails te blijven, een stringentere begeleiding nodig, die in het huidige school- en thuissituatie niet gegeven kan worden .

Deze parafrase is echter alleen mogelijk wanneer de subjecten gelijk zijn. De infinitieve *om te* zinnen vereisen dat het (verzwegen) subject ervan gelijk is aan het subject van de matrixzin. Dit sluit al een grote groep *willen*-zinnen uit. Verder lijken *om te*-zinnen niet zo gemakkelijk vooropgeplaatst te worden. Vooropgeplaatst lijken ze eigenaardig. De pragmatische lading van 'gegeven dat het subject dit doel heeft' lijkt hier te ontbreken. *Om te*-zinnen laten zich dus niet goed topicaliseren.

- (76) Wil je dus weten welke Nederlandse kunstenaars Guldemonid ziet zitten, dan
hoef je het tentoonstellingsrijtje maar af te gaan .
- (76') Om te weten welke Nederlandse kunstenaars Guldemonid ziet zitten,
hoef je het tentoonstellingsrijtje maar af te gaan.
- (76'') Je hoeft het tentoonstellingsrijtje maar af te gaan om te weten welke
Nederlandse kunstenaars Guldemonid ziet zitten.

Ten slotte is een parafrase met *om te* lastig als het *willen* erg lijkt op *volontair willen*, een situatie die in sommige gevallen voorkomt. In het volgende voorbeeld zien we het aan het bijwoord *liever*.

(73) Wil je toch liever op een andere plaats kijken hoe laat het is, dan verschuif je de Timelight gewoon een slag.

(73') ??Om liever op een andere plaats kijken hoe laat het is, verschuif je de Timelight gewoon een slag.

Willen-zinnen lijken dus in hun meest gegrammaticaliseerde vorm, waarin *willen* alleen nog doelaanduidend is en de V1-zin niet vooropstaat op de *om te*-constructie. Een interessante vervolgvraag is natuurlijk waarin achteropgeplaatste doelaanduidende *willen*-zinnen wel van het *om te*-type verschillen.

5.5 De conditionele V1-constructie met mocht(en)

Binnen de conditionele V1-bijzinnen is het patroon met de verledentijdsvorm van *mogen* als enige eerder uitgebreid besproken in de literatuur (Boogaart 2007). Deze studie richt zich voornamelijk op de variatie tussen Nederlands Nederlands en Vlaams Nederlands. Omdat ik me op slechts één van deze variëteiten richt, zal ik de Vlaamse data achterwege laten. Boogaarts bevindingen bespreek ik telkens in vergelijking met mijn data.

5.5.1 Vorm van de conditionele V1-constructie met mocht(en)

Dit type zin heeft het finiete werkwoord *mocht* of de meervoudsvorm *mochten* als gefixeerd element. Slechts éénmaal in het gehele 1000-zinnen corpus treffen we het modale werkwoord *mogen* in de tegenwoordige tijd aan.

(77) Mogen we Shortridge geloven, dan zal de pandemie van 1918 in de annalen moeten worden bijgezet als de 'Kanton' of de 'Guangdong'-griep.

Een ander aspect van dit patroon dat er op wijst dat het een constructie is, is het doorbreken van de tijdssymmetrie. Bij V1-conditionele zinnen is in bijna alle gevallen de tijd van de protasis ook die van de apodosis. Een uitzondering hierop vormen protases of apodoses waarin *zou(den)* voorkomt^{23 24}. De *mocht(en)*-protases vertonen

²³ Wat er op wijst dat ook *zou(den)* in conditionele zinnen geen compositionele vorm van *zullen* + 'verleden tijd' is. De frequentie van dergelijke gevallen is echter te laag voor een zelfstandige bespreking.

²⁴ De enige twee andere uitzonderingen zijn:

i Tel je dat bij elkaar op, dan was haar vermogen nu aanzienlijk kleiner geweest voor mijn mede- erfgenamen .

een heel ander patroon dan de lexicale werkwoorden. De protasis is -tautologisch- in de verleden tijd, terwijl in de apodosis aanzienlijke variatie aan te treffen is. We vinden 126 gevallen met de tegenwoordige tijd en 24 met de verleden tijd²⁵. Beide patronen lijken dus productief te zijn: *mocht(en)*-protases kunnen voorkomen met beide tijden.

Ook in het apodosispatroon verschillen de zinnen met *mocht(en)*-protases van de lexicale V1-conditionele zinnen. Boogaart (2007: 7, 14) beschrijft de mindere mate van syntactische integratie met de hoofdzin van *mocht(en)*-protases in vergelijking met *als*-protases. In zijn -gesproken- data heeft geen enkele spontaan geproduceerde *mocht(en)*-protasis de integratieve woordvolgorde in de apodosis, terwijl deze volgorde bij *als*-zinnen de standaard is (zie ook sectie 1.2). In geschreven data is er echter meer variatie. Zoals we al zagen in sectie 5.1.2 heeft komt de integratieve volgorde wél voor bij de zinnen met *mocht(en)*, maar niet bij de lexicale-V1 gevallen. Als we de diachrone schaal 'niet-integratief>resumptief>integratief' aannemen, dan zijn de zinnen met *mocht(en)* al iets verder op deze schaal.

5.5.2 Betekenis van de conditionele V1-constructie met *mocht(en)*

In Boogaarts data zijn 20 van de 28 *mocht(en)*-protases de protases van een zogenaamde taalhandelings-conditionele zin (cf. Dancygier en Sweetser 2005: 113-117) of, op een abstracter niveau, in niet-inhoudelijke conditionele zinnen.

ii Maakte de overledene deel uit van een gezelschap op een georganiseerde reis, dan kunnen de achterblijvers voor de eerste opvang terecht bij de reisleiding .
 Het eerste geval heeft een verleden tijd in de apodosis, omdat deze conclusie tegenfeitelijk is. Daarnaast is dit een soort epistemische conditional. Iets optellen heeft niet als causale extensie dat haar vermogen kleiner is. Het optellen maakt eerder de conclusie, die als tegenfeitelijk wordt gepresenteerd, toegestaan. De spreker wil hier vermoedelijk mee zeggen dat er iets niet klopt in de optelling, zoals die in het echt gebeurd is.

In het tweede geval kan de protasis geen tegenwoordige tijd hebben: dit zou frictie opleveren met het subject *de overledene*. In de terminologie van mentale ruimtes: *de overledene* kan niet 'blenden' met de subjectsrol van 'SUBJ maakt deel uit van een gezelschap', omdat we ons hier typisch een levend wezen bij voorstellen (*Maakt de overledene deel uit van een gezelschap op een georganiseerde reis*). Met een verleden tijd signaleert de spreker hier eigenlijk dat de referent van de overledene in een andere, eerdere, rol deel uitmaakt van een gezelschap.

Deze twee gevallen zijn duidelijk niet de conventionele, centrale patronen. Als ze al productief zijn, dan zijn ze dit in dergelijke, vrij marginale gevallen. Ze zijn echter wel zeer interessant, omdat we hier zien hoe flexibel sprekers met de construal van situaties kunnen omgaan, en hoe ze deze met talige elementen uitdrukken.

²⁵ In de overige vier gevallen is de apodosis een infinitief bij een werkwoord van communicatie of een imperatief.

Niet-inhoudelijke conditionele zinnen zijn, zoals we al gezien hebben die zinnen waarin de protasis geen causale voorwaarde is voor de apodosis. Een bijkomstige eigenschap van niet-inhoudelijke conditionele zinnen is dat ze geen alternatieve ruimte opzetten. Zoals we al eerder hebben gezien, doen inhoudelijke conditionele zinnen dit wel: in de lokale mentale ruimte set-up (cf. Dancygier en Sweetser 2005: 16, 35-42) geldt naast *p*, dan *q* óók *niet p*, dan *niet q*. Toegepast op een zin als *als het regent, worden de straten nat*: als het niet regent, worden de straten ook niet nat. Een voorbeeld van Boogaart (p. 9), waarin zo'n 'desda-inferentie' niet opgaat, is:

(78) Mocht je willen bellen dan uh kan dat.

Het is hierin duidelijk dat de protasis geen voorwaarde is voor de inhoud van de apodosis. De hoorder kan bellen, onafhankelijk van de vraag of hij dat wil of niet. Wat de protasis hier wel doet, is het aanbod ('je kan bellen') relevant maken door een bepaalde situatie te schetsen ('je wil bellen') die een mogelijke motivatie is voor het bellen.

Volgens Boogaart (2007: 4) krijgen V1-protases met *mocht(en)* typisch geen deontische lezing, maar versterkt het werkwoord de conditionaliteit. Een deontische lezing van *mochten* zou inhouden dat iets toegestaan was voor een typisch bezielde subject. Deze betekenis van *mochten* wordt eerder met een *als*-protasis uitgedrukt, hoewel ook daar concurrentie tussen de twee interpretaties (deontisch en conditioneel) bestaat.

Boogaart (2007:7, 14) ziet verder een verschil in integratie tussen *als*- en *mocht(en)*-protases. Waar vooropgeplaatste *als*-bijzinnen typisch gevolgd worden door de integratieve woordvolgorde, lijkt resumptief *dan* bijna verplicht te zijn bij *mocht(en)*-protases. Dit gegeven is een argument voor de stelling dat *mocht(en)*-protases minder geïntegreerd zijn in de hoofdzin dan *als*-protases. Één belangrijke groep data neemt Boogaart echter niet mee in zijn vergelijking, namelijk de lexicale V1-protases. Het is opmerkelijk dat *mocht(en)*-protases minder geïntegreerd zijn dan *als*-zinnen, maar minstens zo opmerkelijk is het feit dat ze geïntegreerder zijn dan het lexicale V1-patroon. Zoals we in sectie 5.2.3 al hebben gezien, komen de beide 'gegrammaticaliseerde' patronen vaker voor met de integratieve woordvolgorde. Het

zou overigens interessant zijn deze vergelijking ook voor het gesproken materiaal van het Corpus Gesproken Nederlands te maken.

Boogaarts stellingen worden door mijn data bevestigd. In zinnen met *mocht(en)* is *mocht(en)* nooit deontisch gebruikt, en komt vooral voor in niet-inhoudelijke conditionele zinnen, hoewel de scheidslijn tussen inhoudelijk en niet-inhoudelijk in sommige gevallen vrij lastig te maken is. Een voorbeeld waarin het wel duidelijk is, is (79):

(79) Van Haaren had een weddenschap dat hij zou trouwen mocht hij ooit scoren.

In deze zin wordt een ruimte opgezet (een weddenschap) waarin van Haaren een voorwaardelijke belofte doet: hij trouwt als hij scoort. De belofte werkt echter niet de andere kant op: als hij niet scoort, trouwt hij niet noodzakelijkerwijs *niet*. Er is dus niet de 'desda'-inferentie die typisch is voor inhoudelijke conditionele zinnen. Duidelijk is verder dat er hier niet van een deontische lezing sprake is: er is (vermoedelijk) niet iemand die Van Haaren toestaat te scoren. De concurrentie bij de *als*-protases is niet na te gaan, omdat daar op 1000 zinnen maar een enkel geval van *mochten* in de protasis optreedt, in een niet-deontische betekenis:

(80) De jurist Mádl heeft grote ervaring in het internationaal recht en lijkt de ideale figuur om het land van afstand 'bij te sturen' als dat nodig mocht zijn.

In tegenstelling tot de lexicale types lijken de *mocht(en)* zinnen niet te alterneren met een andere ruimte. Hoewel ik dit niet gedetailleerd onderzocht heb, lijkt een korte blik op de context van de zinnen uit te wijzen dat deze zinnen in zeer diverse omgevingen voorkomen, en niet alleen als gemarkeerde, alternerende ruimtes.

5.5.3 De conditionele V1-constructie met *mocht(en)* als V1-patroon en als R-patroon

Ook voor het *mocht(en)*-type gaat hetzelfde op als voor het *wil(len)*-type. Het feit dat er V1 in voorkomt, en dat het een resumptief woordvolgordepatroon heeft, lijkt er eerder een gevolg van te zijn dat de constructie zich uit een puur conditionele constructie heeft ontwikkeld dan van een synchrone functionele motivatie voor een V1-bijzin en een resumptief apodosispatroon.

Als we deze overweging achterwege laten, is ook het *mocht(en)*-patroon te relateren aan de abstracte V1-betekenis. We hebben immers te maken met een niet-assertief

zinsgedeelte, dat vanwege zijn hypotheticaliteit discrepant met de huidige stand van zaken is. Hierin verschilt het niet van het *als*-patroon, en dit is problematisch, zoals we in paragraaf 5.3.3 zagen. Het 'attitudineel aspect' kan ik niet direct terugvinden bij dit patroon.

Het resumptieve patroon in de conditionele *mocht(en)*-zinnen is -net als bij de andere conditionele types- niet echt goed als het midden van een schaal te zien. Opmerkelijk genoeg komen bij dit patroon wel het I en het NI-type voor, maar er is niet zoveel variatie als bij het *als*-patroon (cf. Renmans en van Belle 2003). Het zou interessant zijn om een dergelijk corpusonderzoek uit te voeren voor *mocht(en)*-protases en dan te kijken of er meer niet-inhoudelijk conditionele verbanden zijn bij het R-type dan bij het I-type.

Opmerkelijk is dat *mocht(en)*-zinnen met een NI-patroon in de apodosis geen enkele ambiguïteit met het contrastieve patroon opleveren. Waarschijnlijk verhindert het gebrek aan semantische parallellen (de perspectiefaanduidende elementen en de vergelijkbare 'comments') bij de NI-*mocht(en)*-zinnen enige verwarring. De volgende twee zinnen laten zich dan ook niet anders interpreteren dan als respectievelijk een conditionele en een contrastieve zin:

- (81) Mocht je geen Goldie Hawn heten, servicegericht Aspen denkt aan alles
- (82) Mocht een gehandicapte eerst geweigerd worden als andere leerlingen er door benadeeld zouden worden of als op een andere school in de regio 'vergelijkbaar onderwijs' wordt gegeven, nu wordt dat de school toch onmogelijk gemaakt.

5.4.4 Vergelijking tussen de conditionele V1-constructie met mocht(en) en andere constructies

Het type met *mocht(en)* lijkt sterk op het *als*-type. Net als bij de *wil(len)*-zinnen en het *als*-type alterneert de opgezette ruimte niet noodzakelijkerwijs met een eerdere ruimte en is zij niet per se gemarkeerd. *Mocht(en)*-protases lijken dus niet meer dan gewone conditionaliteit uit te drukken. Ze verschillen misschien van het *als*-type door hun frequente voorkomen in niet-inhoudelijke conditionals, maar komen ook vaak voor in

inhoudelijk-conditionele zinnen. Dit zou een gradueel verschil kunnen zijn tussen deze twee types.

Het lijkt mij dat de betekenis van een *mocht(en)*-protasis iets meer nadruk legt op de hypotheticaliteit van de bijzin. De spreker benadrukt dat zij de situatie in de protasis als iets ziet dat niet het geval is. Bij *als*-zinnen ontbreekt deze nadruk. Dit zou de verklaring van de *mocht*-zin als V1-patroon iets gemakkelijker maken: de constructie drukt een epistemische attitude ten opzichte van de inhoud uit (van der Horst) en markeert de spanning tussen de stand van zaken en de situatie in de conditionele zin (Daalder). Omdat dit verschil vrij subtiel is, zal ik er nu niet verder op ingaan. Een contrastieve analyse van deze twee patronen, met een voor dat doeleinde ontworpen corpus, zou zeker een en ander kunnen verhelderen.

5.5 Conclusie

Bij de conditionele V1-constructie hebben we te maken met drie types: twee patronen met een geconventionaliseerd werkwoord (*mocht(en)* of *wil(len)*) en een lexicaal patroon. Alle drie de patronen zijn meer dan gewoon conditioneel. Dat is ook te verwachten: voor het uitdrukken van simpele conditionaliteit heeft het Nederlands het patroon met *als* en *V_{LAAT}*.

Vormelijk verschillen de drie patronen duidelijk van elkaar, zoals we in sectie 5.2 zagen. Ook de aard van de conditionaliteit die de patronen uitdrukken is divers: het *wil(len)*-patroon is doelaanduidend, het *mocht(en)*-patroon lijkt de hypotheticaliteit meer op de voorgrond te plaatsen dan *als*-zinnen en komt vaak voor in niet-inhoudelijke conditionele zinnen; met het lexicale patroon, ten slotte, wordt een als minder waarschijnlijk of wenselijk gemarkeerde en (expliciet) alternerende ruimte opgezet. De patronen zijn dus ook functioneel duidelijk te onderscheiden.

De conditionaliteit lijkt mij op zichzelf niet een voldoende motivatie voor het V1-patroon in deze types, zoals Diessel (1997) meent. Het *als*-patroon is immers frequenter en dus het meest gewone patroon om conditionaliteit uit te drukken, terwijl Diessel meent dat telkens het V1-patroon de meest gebruikelijke manier moet zijn om een bepaalde semantiek of pragmatiek uit te drukken. Voor elk type zijn er echter wel redeneringen op te zetten om ze aan het abstracte V1-patroon te relateren. *Mocht(en)*

en het lexicale type lijken meer spanning uit te drukken dan *als*-zinnen, en *willen* drukt een situatie aan die in spanning staat met de huidige situatie.

Een belangrijke vraag, die ik in dit paper terzijde heb gelegd, blijft wat de synchrone realiteit hiervan is. We moeten bijvoorbeeld in acht nemen dat het conditionele V1-patroon zich historisch vermoedelijke uit de interrogatieve V1-zin ontwikkeld heeft (cf. van der Nest 2004). De vraag is dan vooral of de betekenis die dit patroon in de loop van de tijd gekregen heeft, ontstaan is uit de interrogatief of uit het abstracte V1-patroon. De specifieke betekenissen van de twee geconventionaliseerde patronen zijn op hun beurt niet direct van de lexicale betekenis af te leiden, maar zijn vermoedelijk historisch wel uit dit patroon ontstaan. Het nader onderzoeken van deze complexe relatie tussen de drie conditionele types zou een interessant vervolgonderzoek zijn.

Het resumptieve patroon, dat in de overgrote meerderheid van de drie types voorkomt, lijkt me geen sterke functionele motivatie te hebben: beide andere patronen komen simpelweg vrijwel niet voor. Een mogelijke oorzaak hiervan is homonymievermijding met de twee andere grote patronen, hoewel het gevaar van homonymie tussen de schaarse conditionele zinnen met NI en het contrastieve type vrij klein lijkt: de semantisch vergelijkbare elementen in de twee zinnen van het contrastieve type ontbreken, waardoor een contrastieve lezing uitgesloten is. Het kleine aantal I-patronen bij het conditionele type (16 in totaal) laat geen preciezere analyse van een mogelijk functieverschil tussen R en I in conditionele V1-zinnen toe. Voor nader onderzoek zou een hiervoor ontworpen corpus gebruikt moeten worden.

6 Slot

In dit paper heb ik de vorm en betekenis van vijf patronen in vogelvlucht proberen te behandelen. Een adequate constructionele benadering vereist een vergelijking van de constructie met andere, eventueel gehypothetiseerde, constructies. Drie van dergelijke verbanden stonden in dit paper centraal: de (ervings-)relatie met het V1-patroon, de relatie met de schaal van semantische integratie ($I > R > NI$) en de 'dwarsverbanden' met semantisch vergelijkbare constructies.

De gehypothetiseerde semantiek van een gehypothetiseerd V1-patroon lijkt bij alle besproken constructies wel terug te komen. Van der Horsts 'aandacht voor het

attitudineel aspect' en Daalders 'deiktische spanning' laten zich m.i. het gemakkelijkst toepassen. Voor Diessels 'niet-assertief en niet-woorden-naar-wereld'-analyse zijn er serieuze problemen, bijvoorbeeld bij het contrastieve en het exclamatieve type, waarin de protasis vaak wel geasserteerd wordt, en de richting van de *fit* wel 'woorden-naar-wereld' is. Verder is er voor de conditionele types het probleem dat het 'andere' patroon dat ruwweg dezelfde semantiek heeft (*a/s*-bijzinnen), niet gemarkeerder is, maar juist frequenter.

Opmerkelijk is dat Daalders 'spanning' vaak niet tussen de Basisruimte van de gesprekssituatie en de V1-zin is, maar tussen de V1-zin en een andere ruimte: bij het contrastieve type en het exclamatieve type is er spanning of contrast met de hoofdzin, bij het lexicale conditionele type met een eerdere propositie in het discours. Wellicht is dit een eigenschap van *ondergeschikte* V1-zinnen: waar V1-hoofdzinnen een spanning met de Basisruimte opzetten, doen V1-bijzinnen dit vaak met een niet-Basisruimte. Verder onderzoek zou de relatie tussen onderschikking en V1-woordvolgorde kunnen verhelderen.

Van der Horsts 'attitudineel aspect' laat zich in goed in termen van *stance* vertalen: we zien veel V1-zinnen die een zeker subjectief standpunt uitdrukken: de exclamatieve zinnen hebben dit (verbazing), het *mocht(en)*-type toont de sprekers houding dat de inhoud hypothetisch is (wat bij *a/s*-zinnen niet per se zo hoeft te zijn) en het lexicale type lijkt de onwaarschijnlijkheid of de onwenselijkheid van de conditionele ruimte uit te drukken.

De semantische integratieschaal lijkt niet erg duidelijk terug te komen in de diverse types. Bij *a/s*-zinnen blijft de semantiek van alle types wel 'conditioneel', terwijl er met de vijf types in dit paper zeer uiteenlopende verbanden tussen bij- en hoofdzin worden uitgedrukt. Ten dele kunnen we deze wel op een schaal plaatsen: het inhoudelijke verband tussen de bij- en hoofdzin van het contrastieve type is vrij beperkt: de ene zin maakt de uiting van de andere relevant door een contrastief verband aan te duiden. Dit lijkt op een niet-inhoudelijk conditioneel verband. Bij het exclamatieve type vinden we echter ook een relevantieverband tussen bij- en hoofdzin: de bijzin is vaak geen inhoudelijke voorwaarde, maar maakt de *verwondering* over de inhoud van de tweede zin relevant. Toch wordt dit type met het meest integratieve I-patroon aangeduid.

Ook de dwarsverbanden laten zien dat we met vijf verschillende constructies te maken hebben: de parafrases van de zinnen lijken totaal niet op elkaar

Type	Parafrase
Contrastief	bijzinnen met <i>waar</i> of <i>terwijl</i> , gejuuxtaponeerde hoofdzinnen
Exclamatief	(soms) conditionele imperatief
Lexicaal conditioneel	<i>als</i> -zinnen
<i>Wil(len)</i>	<i>om te</i> -zinnen
<i>Mocht(en)</i>	<i>als</i> -zinnen

Tabel 7: De types en hun parafrases

De constructies hebben dus een zeer diverse semantiek. Hoewel alle patronen aan een vorm van conditionaliteit in de zin van Ducrot of Dancygier en Sweetser gerelateerd kunnen worden, lijkt het mij op synchroon niveau niet zo te zijn dat er één abstracte betekenis van de afhankelijke V1-zin geïntanceerd is in al deze types. Een herdefiniëring van Daalders 'spanning', waardoor er niet alleen met de Basisruimte, maar ook met andere niet-Basisruimtes spanning kan bestaan, is een kandidaat voor zo'n betekenis. V1-hoofdzinnen vertonen dan spanning met de Basisruimte, en V1-bijzinnen hebben dat met een andere ruimte. Misschien dat onderschikking, het enige verschil tussen hoofd- en bijzinnen met V1, voor dit semantische verschil zorgt. Op dit moment zie ik niet in waarom onderschikking, dat meestal invloed heeft op de informatiewaarde van de zin, dit effect sorteert.

Methodologisch hoop ik met dit paper aan te hebben getoond dat frequentiedata niet zo onbruikbaar is als Dancygier en Sweetser (2005) menen. De subtiele vormelijke afwijkingen van de twee geconventionaliseerde patronen, de modale elementen in de *wil(len)*-zinnen, de elementen op P1 van de contrastieve hoofdzin, die op P2 van de contrastieve V1-zin en de verschillende contexten waarin het lexicale conditionele patroon voorkomt zijn m.i. beter te beschrijven als we frequentiedata wel in acht nemen.

Een belangrijke theoretisch punt bij het lexicaal-conditionele type is de vraag waar we de grenzen van constructies leggen. Bij de lexicale conditionele V1-zin heb ik proberen aan te tonen dat deze in een vrij beperkt aantal contextuele omgevingen voorkomt. Ook is de functie van deze constructie duidelijk gerelateerd aan deze context: ze alterneert met een eerder opgezette ruimte en vormt de onwaarschijnlijke of onwenselijkere van het alternerende paar van ruimtes. Een

belangrijke vraag is dan of deze constructie op zichzelf staat, of samen met de eerdere ruimte als conventioneel patroon is opgeslagen. We zouden dan te maken hebben met een constructie die de zinsgrenzen overstijgt. De theorie van de constructiegrammatica sluit deze mogelijkheid niet a priori uit, maar het bereik van het meeste constructioneel, en taalkundig onderzoek in het algemeen beperkt zich, volgens Östman (2007) uit traditie, tot wat er binnen de zinsgrenzen gebeurt, enkele fenomenen (de *persistance* van een topic, anaforie) daargelaten. Östman (2007) wil hier discoursframes (zoals 'krantenkop' en 'recept') aan toevoegen. Wellicht kunnen we op een iets lager niveau van informatiestructuur conventionele vormelijke patronen om bepaalde stukken informatie weer te geven ook als constructies benaderen.

Bibliografie

- Bolinger, Dwight (1984): 'Intonational Signals of Subordination'. In: *Berkeley Linguistics Society* (10), p. 401-413.
- Boogaart, Ronny (2005): 'Conditionele constructies met moest(en) en mocht(en) in Belgisch-Nederlands en Nederlands-Nederlands'. In: *Neerlandistiek.nl* (07:05).
- Boogaart, Ronny, Pieter Byloo, Janneke Diepeveen, Theo Janssen en Jan Nuyts (2007): 'Modale verschillen tussen België en Nederland in het CGN'. In: *Nederlandse taalkunde* (12:3), p. 236-250.
- Boogaart, Ronny and Radoslava Trnavac (2004): 'Conditional imperatives in Dutch and Russian'. In: *Linguistics in the Netherlands 2004*. Cornips, Leonie en Jenny Doetjes (red.), p. 25-35.
- Bybee, Joan (2006): 'From usage to grammar: The mind's response to repetition'. In: *Language* (82:4), p. 211-233.
- Croft, William en Cruse, D. Allen (2004): *Cognitive linguistics*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Daalder, Saskia (1983): 'Aspects of Grammatical Meaning: The Positioning of the Dutch Finite Verb'. In: *Sprache, Diskurs und Text*. Jongen, R., S. De Knop, P.H. Nelde en M.-P. Quix (red), p. 60-69. Tübingen, Max Niemeyer Verlag.
- Dancygier, Barbara en Eve Sweetser (2005): *Mental Spaces in Grammar*. Cambridge, CUP.

- Diessel, Holger (1997): 'Verb-first Constructions in German' In: *Lexical and Syntactical Constructions and the Construction of Meaning*. Verspoor, M., K.D. Lee en E. Sweetser (red.), p. 51-68. Amsterdam, Benjamins.
- Diessel, Holger (2005): 'Competing Motivations for the Ordering of Main and Adverbial Clauses'. In: *Linguistics* (43:3), p. 449-470.
- Du Bois, John (2007): 'The Stance Triangle' In: *Stancetaking in Discourse. Subjectivity, Evaluation, Interaction*. Robert Englebretson (red.), p. 139-182. Amsterdam, Benjamins.
- Ducrot, Oswald (1972): *Dire et ne pas dire*. Collection Savoir. Parijs, Hermann.
- e-ANS, versie 1.2: <http://www.let.ru.nl/ans/e-ans/>.
- Fauconnier, Gilles (1994): *Mental Spaces*. Cambridge, CUP.
- Fillmore, Charles (1982): 'Frame Semantics' In: *Linguistics in the Morning Calm*. Linguistic Society of Korea (red.), p. 111-137. Seoul, Hanshin Publishing Company.
- Fortuin, Egbert, en Ronny Boogaart (te verschijnen): 'Imperative as Conditional: From Constructional to Compositional Semantics (and Back)'. Concept version, 19 november 2007.
- Goldberg, Adele (1994): *Constructions*. Chicago, Chicago University Press.
- Gries, Stefan (2003): 'Testing the sub-test: a collocational-overlap analysis of English -ic and -ical adjectives' In: *International Journal of Corpus Linguistics* (8:1), p. 31-61.
- Haiman, John (1978): 'Conditionals are Topics'. In: *Language* (54), p. 564-589.
- Horst, Joop van der (1995): *Analytische taalkunde*. Groningen, Nijhoff.
- Horst, Joop van der en Kees van der Horst: *Geschiedenis van het Nederlands in de Twintigste Eeuw*. Sdu Uitgevers, Antwerpen: Standaard Uitgeverij.
- König, Ekkehard en Johan van der Auwera (1988): 'Clause integration in German and Dutch conditionals, concessive conditionals, and concessives'. In : *Clause Combining in Grammar and Discourse*. Haiman, John en Sandra Thompson (red.), p. 101-134. Typological Studies in Language (18). Amsterdam, Benjamins.

Lakoff, George (1987): *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal About the Mind*. Chicago, Chicago University Press.

Langacker, Ronald (1987): *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I: Theoretical Prerequisites*. Stanford, SUP.

Lehmann, Christian (1988): 'Towards a typology of clause linkage'. In : *Clause Combining in Grammar and Discourse*. Haiman, John en Sandra Thompson (red.), p. 181-226. Typological Studies in Language (18). Amsterdam, Benjamins.

Nest, Daan van den (2004): *Asyndetische Konditionalsätze zwischen Diskurs und Syntax im Deutschen und Englischen: Eine diachron-komparativische Studie*. Masterscriptie, Unviersiteit Gent.

Östman, Jan-Ola (2005): 'Construction Discourse. A Prolegomenon. In: Construction Grammars: Cognitive grounding and theoretical extensions. Östman, Jan-Ola and Mirjam Fried (red.), p. 121–144. Amsterdam: John Benjamins.

Paardekooper, P.C. (1954): 'Een schat van een kind' In: *De Nieuwe Taalgids* (49), p. 93-99.

Sanders, José en Wilbert Spooren, 1996. 'Subjectivity and Certainty in Epistemic Modification'. In: *Cognitive Linguistics* (7:3), 241-264.

Searle, John R. (1969): *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge, CUP.

Searle, John R. (1979): 'A Taxonomy of Illocutionary Acts'. In Searle, J.R.: *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts* , p. 1-19 . Cambridge, CUP.

Sweetser, Eve (1990): *From Etymology to Pragmatics: The Mind-as-Body Metaphor in Semantic Structure and Semantic Change*. Cambridge, CUP.

Verhagen, Arie (2005a): 'Constructiegrammatica en "usage based" taalkunde' In: *Nederlandse Taalkunde* (10:3/4), p. 197-222.

Verhagen, Arie (2005b): *Constructions of Intersubjectivity*. Oxford, OUP.